

IV

Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine

Dr. Bilâl N. ŞİMŞİR

Emekli Büyükelçi, Tarihçi-Yazar, Ankara

Bu yazı, daha önceki şu sempozyum kitabından alınmış ve bu eser için yeniden düzenlenmiştir: Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Ankara, 1984.

AMERİKA'DA ERMENİ PROPAGANDASININ TARİHÇESİ

Amerika'da Ermeni propagandasının tarihi, Türk-Amerikan ilişkilerinin ilk dönemlerine kadar uzanır. Bu propaganda önce tacirlerden, misyonerlerden, konsoloslardan kaynaklanmıştır. Propagandanın kökenleri ise epey derindedir.

Türk-Amerikan ilişkileri önce tacirler ve misyonerlerle başladı. Amerika'dan Türkiye'ye ilk gelenler tacirler ve misyonerler oldu. Bunlar ABD'nin bir çeşit öncüleriydi. Amerikan konsolosları ve diplomatları, sonradan onları izlediler. Demek, Amerika'nın önce girişken ve atak vatandaşları Türkiye'ye gelmiş, kamu görevlileri veya Devlet sonradan onları izlemiştir.

Amerikan ticaret gemileri, XIII. yüzyıl sonlarında ilk kez İzmir limanında göründüler. Az sonra Amerikan tüccarı İzmir'de sürekli iş tuttu. İlk Amerikan misyonerleri, 1820'lerde, yani Yunan ayaklanması günlerinde İzmir'e çıktılar. Oradan Anadolu içlerinde Ermenileri keşfe yollandılar. 1830'larda Amerikan tüccarı, misyoneri, diplomatı ve konsolosu ile Türkiye'ye yerleşti. Ermenilerle Amerikalıların ilk ilişkileri o yıllarda

başladı. Amerikalılar arasında Ermeni propagandasının kökenleri de o döneme kadar uzanır.

AMERİKAN TÜCCARININ GELİŞİ

1770'lere kadar bir İngiliz kolonisi olan Kuzey Amerika, 1775-1883 yıllarında İngiltere'ye karşı giriştiği kurtuluş savaşı ile bağımsızlığına kavuştu. Hemen arkasından Amerikan ticaret gemileri okyanuslara açıldı. Uyanık Amerikan tüccarı Anadolu mallarının ününü de duymuştu. Daha Amerikan bağımsızlık savaşı günlerinde, 1780'lerde, Amerikan gazeteleri, İzmir incirinin ve diğer Anadolu ürünlerinin reklâmını yapıyorlardı. 1797 yılında, Amerikan bayrağı taşıyan ilk Amerikan gemisi İzmir limanında görüldü. Bengal'dan mal yükleyip İzmir'e getirmişti. Türkiye ile Amerika arasında henüz bir ticaret anlaşması veya resmi ilişki bulunmadığından ilk Amerikan gemileri Türkiye'de İngiliz Levant Company gemilerine tanınan haklardan ve ayrıcalıklardan yararlandılar. Sanki İngiliz gemileriymiş gibi kabul edildiler ve hiçbir güçlükle karşılaşmadılar. İzmir'deki İngiliz Konsolosluğunca korundular.

1797'de ilk Amerikan gemisinin Türk sularında görülmesinden sonra birçok Amerikan gemisi İzmir'e geldi ve İngiliz gemileri gibi ayrıcalıklardan, kapitülasyonlardan yararlandılar. 1802 yılında William Stewart adında bir Amerikalı, Konsolos olarak İzmir'e gönderildi. Ama Türkiye ile Amerika arasında henüz bir anlaşma olmadığından Konsolos, Türk makamlarınca resmen tanınmadı. İzmir'de incelemelerde bulunduktan ve Türkiye ile Amerika arasında ticaretin nasıl geliştirileceği konusunda raporlar yazdıktan sonra İzmir'den ayrıldı. Bu ilk Amerikan görevlisinin araştırmalarına göre, Türk-Amerikan ticaretini geliştirmek için elverişli bir ortam vardı. Türkiye, Hindistan'dan, güney-doğu Asya'dan, Java'dan, Endonezya'dan ve Amerika'dan şeker, kahve, baharat, çeşitli boya gibi mallar alıyordu. Ancak bu mallar önce Avrupa'ya taşınıyor, oradan Türkiye'ye ithal ediliyordu. Yani ikinci, üçüncü elden Türkiye'ye giriyordu. Oysa Amerikan gemileri bu malları doğrudan Türk limanlarına getirirlerse büyük kâr sağlayacaklardı. Aynı zamanda Amerika, öteden beri Türk piyasasını tutmuş olan Avrupa ülkelerini bir kenara iterek, Türk pazarında yerini alacaktı. Buna karşılık Amerikan tüketimi için Türkiye'den çeşitli mallar alınabilecekti. Ortam elverişliydi. Stewart, "bizim girişken tüccarımız bu ticarete kuşkusuz gereken önemi verecektir" diyordu.

Gerçekten Amerikan gemileri, İzmir ile Amerikan limanları, özellikle Boston limanı arasında mekik dokumağa başlamışlardı. Örneğin Aralık 1804 ile Kasım 1805 tarihleri arasında altı Amerikan ticaret gemisi İzmir'e mal getirmiş ve İzmir'den mal yükleyip gitmiştir.

1811 yılında "Woodmas and Offley" adlı Amerikan şirketi İzmir'e yerleşti. Türkiye'de açılan ilk Amerikan ticarethanesi budur. Bu şirketin ortağı David Offley, aynı zamanda Amerika'nın İzmir Konsolosluğu görevini de yüklendi. Gerçi, Türkiye ile Amerika arasında resmi ilişkiler kuruluncaya kadar Konsolosluk sıfatı Türk makamlarınca tanınmadı. Ama Offley ve oğlu yıllarca İzmir'de konsolosluk görevi yaptılar.

İzmir ile Boston limanları arasında ticaret sürekli arttı. 1824 yılında İzmir'deki Amerikan şirketlerinin sayısı dörde yükseldi. Mora ayaklanması sırasında, âsi Yunan gemilerinin Ege Denizinde korsanlık yaptıkları yıllarda da Amerikan gemileri hiç durmadan İzmir ile Boston arasında mekik dokudular ve İzmir'e gelen Amerikan Ermenilerinin sayısı yıldan yıla arttı. 1823 yılında İzmir'e 18 Amerikan gemisi gelmişti ve bunların 12'si Boston limanına bağlıydı. Birkaç Amerikan ticaret gemisi Ege'de, Yunan korsanlarınca yakalanıp soyulmuştu. Gemideki bütün mallar yağma edilmişti, ama Amerikan denizcilerinin canlan bağışlanmıştı. Bu gibi soyulmalar Amerikan tüccarını yıldırmadı. Mora ayaklanması, 1828 - 29 Osmanlı - Rus savaşı yıllarında da Amerika ile Türkiye arasında ticaret durmadan gelişti.

1830 ANLAŞMASI VE ERMENİLER

1830 yılında Türkiye ile Amerika arasında ilk ticaret anlaşması yapıldı. Mora yarımadasının Osmanlı Devletinden koparılması, Yunanistan'ın bağımsız bir Devlet olarak tarih sahnesine çıkması ve Rus savaşında Osmanlı devletinin yenilmesinin hemen arkasından yapılan bu anlaşma ile Amerika'ya "en çok kayırılan ülke" veya eski deyimle "en ziyade müsadaye mahzar devlet" statüsü tanındı. Bu, Amerika'ya da kapitülasyon haklarının ve ayrıcalıklarının tanınması demektir. Hem de geniş ölçüde. Türkiye'de kapitülasyon haklarından en geniş ölçüde yararlanan, diyelim, İngiltere ise, Amerika'da o ölçüde aynı haklardan yararlanacaktı. Fransa, İngiltere gibi Devletler, üç yıl boyunca, parça parça Türkiye'de kapitülasyon ayrıcalıkları elde etmişlerdi. Çok uzun bir tarih dönemi içinde bu hakları kazanmışlardı. Amerika, bir çırpıda bu hakları ve ayrıcalıkları kazanmış oluyordu. En çok kayırılan ülke statüsü demek,

Türkiye’de kapitülasyon haklarından en çok yararlanan ülkelerden daha az haklara sahip olmayacaklar demektir. 1830 anlaşması, en geniş ölçüde Türkiye piyasasını Amerikan tüccarına açtı.

Aynı anlaşmanın üçüncü maddesine göre Amerika tüccarı Türkiye’de simsarlar kullanabilecekti. Simsarlar her milletten ve dinden olabilecekti. Bunların Amerikan tüccarı tarafından çalıştırılmasına, kullanılmasına Osmanlı makamlarınca karışılmayacaktı. Yani simsarlar, rahatça iş görebileceklerdi.

İşte bu noktada Türkiye Ermenisi işin içine karıştı. Simsar denince akla Rumlar ve Ermeniler geliyordu. O dönemde Türkler, simsarlık, ticaret gibi işlerle uğraşmıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğunda çeşitli milletler arasında bir çeşit iş bölümü vardı. Türkler; asker, çiftçi, kamu görevlisi ve devlet yöneticisi idiler. Rumlar denizci ve tüccardı. Ermeniler ise esnaf, zanaatkâr, banker, tüccar ve simsardı. Onun içindir ki, Amerikalılar, anlaşmayı yapar- kan simsar kullanacaklarını hükme bağlamakla yetinmişler, simsarların “her milletten ve dinden” olabileceğini de belirtmişlerdi. Bu hüküm, öncelikle Ermeniler (ve Rumlar) gözönünde tutularak anlaşmaya konmuştu.

1830 Türk-Amerikan ticaret anlaşması, Amerikan tüccarına Türkiye pazarını açarken, aynı zamanda Türkiye Ermenisine Amerika ufkunu açıyordu. Türkiye’de öteden beri ticaretle uğraşan bir Ermeni zümresi zaten vardı. Bunların yabancı tacirlerle ilişkileri de vardı. Ama o güne kadar Ermeniler Avrupalı tacirlerle, İngilizlerle, Fransızlarla iş tutmuşlardı. Ancak Avrupa’ya kadar açılabilmişlerdi. Bundan böyle ise Amerikan tüccarlarıyla da işbirliği yapacaklar, Atlantik ötesine de açılacaklardı.

Türk-Amerikan ticaretinin özelliği de çok sayıda aracı, simsar kullanmayı gerektiriyordu. Amerikan gemisinin İzmir limanına boşaltacağı kahve, şeker, baharat, boya gibi malları oradan alıp tâ Harput’taki, Erzurum’daki, Van’daki Ermeni bakkalına kadar ulaştıracak uzun yolda bir dizi toptancı, perakendeci, aracı, komisyoncu, simsar çalıştırmak gerekiyordu. Anadolu içlerinde Amerikalı yoktu henüz. Ama Ermeni boldu. Kıyılarda bu işleri Rum simsarlar yapabiliyorlardı. Anadolu içlerine uzanınca iş, Ermeninin tekelinde kalıyordu. Amerikan mallarının Türkiye içinde dağıtımında ve pazarlanmasında olduğu gibi, Türk mallarının çeşitli yurt köşelerinden toplanıp İzmir’de Amerikan gemisine yüklenmesine kadar da çok sayıda Ermeni simsar kullanmak gerekiyordu. Amerika Türkiye’den incir, kuru üzüm, zeytinyağı, yün, tiftik

yünü, halı, kilim, deri meyan kökü vb. gibi mallar alıyordu. Bu malları toplamak için yurdun uzak köşelerine, köylerine, hattâ tarlalarına ve tezgâhlarına kadar uzanmak gerekiyordu. İncir, üzüm gibi ürünleri Ege Bölgesinden Rumlar toplayıp İzmir'de Amerikan tüccarına ulaştırabilirlerdi. Ama öteki malların toplanmasına Rumların elleri yetiştirmiyordu. Bursa ipeğini, Ankara, Kayseri tiftik yünü, Kayseri, Sivas halılarını vb. toplayacak olanlar Ermeniler'di. Anadolu Ermenisi'ne geniş bir iş alanı açıldı.

Giderek, Amerika'dan alınan ve Amerika'ya satılan mallar çeşitlendi. Amerikan-Türk ticaret hacmi arttı. Bu çeşitlenmeye ve büyümeye göre, Amerikalılar'la iş tutan Türkiye Ermenileri'nin sayısı da durmadan arttı. Türkiye'de, Amerikan tüccarıyla iş yapan oldukça geniş bir Ermeni aracı, komisyoncu, toptancı, perakendeci, simsar zümresi doğdu. Bu zümre, zamanla palazlanmağa başladı. Amerikan kanadı altında, elleri para gören Ermeniler, Amerikan tüccarına ortak olmağa, Amerikan tüccarının kazancından daha fazla pay almağa başladılar.

Bu işbirlikçi İstanbul ve Anadolu Ermenileri yavaş yavaş Amerikan vatandaşlığına geçtiler. XIX. yüzyıl ortalarına doğru, İstanbul ve İzmir gibi ticaret merkezlerinde 100-200 kişilik birer Amerikan kolonisi oluştu. Bu koloninin içinde birer ikişer Amerikan vatandaşlığına geçmiş Ermeniler de yer almağa başladı. İstanbul Amerikan Konsolosluğuna kayıtlı Amerikan vatandaşları listesinde 1850'lerden sonra giderek artan Türkiye Ermenileri de görülür. 1857 yılında İstanbul'da oturan 149 Amerikan vatandaşı aile arasında Azaryan, Garabedian, Seropyan, Haçaduryan vb. gibi Ermeni aileleri de yer alıyordu. Bunlar son yıllarda Amerikan vatandaşlığına geçmiş Türk ve Ermenilerdi. Hepsinin Amerikalılarla işleri vardı. Hepsi Amerika'ya gidip gelmişlerdi. Hepsi Amerika'da buldukları sırada Amerikan vatandaşlığına geçmişlerdi. Amerikan pasaportu ile Türkiye'ye dönmüşler, Türkiye'de iş yapıyorlardı. Ayrıca Amerikan konsolosluğunun listesinde görünmeyen Amerikan vatandaşı Ermeniler de az değildi. Amerikan vatandaşlarının konsolosluğa adlarına kaydettirme zorunluğu yoktur. Birçok Ermeni, Amerikan vatandaşlığına geçtiği halde, bunu Türk makamlarından gizlemek için Amerikan Konsolosluğunun listesine adlarını yazdırmıyordu. Türk vatandaşymış gibi davranıyor, Türkiye'de işini yürütüyordu. Ama cebindeki Amerikan pasaportunu da hep hazır tutuyordu. Başta darda kalınca veya Atlantik ötesinde işini ayarlayınca Amerikan vatandaşı olarak ortaya çıkıyordu.

1868 yılında İstanbul Amerikan Konsolosluğu listesinde, Amerikan vatandaşlığına geçmiş 22 Türkiye Ermenisi görülmüyordu. Beş yıl sonraki listede Amerikan vatandaşlığına geçmiş Ermenilerin sayısı 32 idi. Bunların içlerinde yalnız İstanbul doğumlular değil, Anadolu'nun çeşitli kasabalarında doğmuş Ermeniler de görülmüyordu. Örneğin karşılarında şöyle kayıtlar vardır: Aristakes Azaryan: 48 yaşında, İstanbul doğumlu, tacir 1855 yılında Boston'da ABD vatandaşlığına geçmiştir. Eşi de ABD vatandaşıdır. Serkis Haçaduryan: 40 yaşında, İstanbul doğumlu. 1856 yılında Boston'da ABD vatandaşlığına geçmiştir. Eşi ve çocukları da ABD vatandaşlarıdır. Sonra Diyarbakır, Trabzon, Eğin vs. doğumlu Ermeniler görülür. Listeler sürüp gider. Yıldan yıla değişmeler olur. Bazı Ermeniler birkaç yıl sonra Amerika'ya göçerler ve İstanbul'da oturan Amerikan vatandaşları listesinden çıkarlar. Bunların yerlerini fazlasıyla yeni Amerikan vatandaşlığına geçen başka Ermeniler doldururlar. Amasya doğumlu Mardiras Hagopyan, Sivas doğumlu Paskal Hazaduryan vs. 1889'da İstanbul'da ABD vatandaşı 62 Ermeni görünüyordu.

Görülür ki, Amerikan tüccarının ve misyonerinin kanadı altında Amerikanlaşan bir Ermeni zümresi doğmuştur. Bunların birer ayağı Türkiye'de, öteki ayağı Amerika'da, Boston'da, New York'tadır. Amerika tüccarıyla sıkı işbirliği ve iş ortaklığı içinde olan bu genç Ermeni tüccar zümresi, Amerika'da Ermeni propagandasının veya Türk düşmanlığının ilk kaynaklarından birini oluşturmuştur. Ermeni tüccarı, Anadolu'dan Amerika'ya yalnız hah, kilim götürmekle kalmamış, Türk düşmanlığını da götürmüştür. Gerçi bunların içinde ticaretten başka şey düşünmeyenler yok değildi. Ama sadece işiyle gücüyle uğraşan Ermeni tacirlerinin sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı. Geri kalanların çoğu Atlantik'i aşınca koyu birer Türk düşmanı kesilivermiştir. Hele Anadolu'da Ermeni işinin alevlendiği dönemlerde bunlar, ağızlarını açıp gümbür gümbür Türk düşmanlığı yapmışlar ve bu düşmanlığı ticari reklâm aracı olarak da kullanmışlardır. Başka bir deyimle, Ermeni propagandasının arkasında sermaye vardı. Bu propagandanın kıskırtıcılarından biri tüccar takımıydı.

AMERİKAN TÜCCARI KİMDİ?

Amerikalı Paul Henzie, ilginç bir noktaya parmak basar: “Kimi çevrelerde ve özellikle liberal aydınlarda yaygın bir kanaat vardır; bunlar, Amerikan yönetiminin emperyalist ve müdahaleci olduğunu, Amerikan halkının ise öyle olmadığını söylerler. Oysa Amerikan Cumhuriyeti’nin ilk dönemlerinde durum tam tersiydi” der. O dönemde asıl emperyalist ve müdahaleci olanın Amerikan vatandaşları olduğunu söyler. Belgeler de bu hükmü doğrular.

Osmanlı Devleti, Amerikan vatandaşının nasıl emperyalist ve müdahaleci olduğunu bol bol yaşayıp görmüş bir ülkedir. Amerika’dan Türkiye’ye ilk gelenler, Amerikan yönetimi değil, Amerikan tüccarıyla misyonerleriydi. Bunlar son derece hırslı, atak ve saldırgan kişilerdi. Amerikan tüccarı ve Amerikan misyoneri, dünyaya açılmakta çok geç kalmıştı. Dünya piyasasını başkalarına kaptırmıştı. Hollandalı, İngiliz, Fransız tüccar çoktan Osmanlı piyasasını tutmuştu. Fransız Katolik misyonerler daha 17. yüzyılda Osmanlı ülkesine demir atmışlardı. Onlardan en az iki yüzyıl sonra ortaya çıkan Amerikan misyoner ve tüccarı, onları geride bırakmak hırsıyla ve büyük projelerle Türkiye’ye gelmişlerdi.

Amerikan tüccarı Türkiye’ye gelişinin daha ilk yıllarında Türkiye’nin içişlerine karışmağa başlamıştır. İzmir’de Amerikan tüccar-konsolosu David Offley, 1824 yılında, Amerikan tacirlerinin Yunan ihtilâlcilerine para yardımı yapmalarını Washington’a önerir. 17 Mart 1824 tarihli raporunda, Yunan ihtilâlcilerine “Birkaç bin dolar” yardım yapılmasını ister. 7 Nisan 1824 günlü raporunda aynı konuya yeniden döner. Washington Hükümeti bu yardımı yapmayacaksa İzmir’deki Amerikan tacirleri arasından para toplanarak Osmanlı Devletine karşı ayaklanmış olan Yunan ihtilâlcilerine gizlice ulaştırılabileceğini bildirir.. İzmir’deki Amerikan tacirlerinin oldukça varlıklı olduğunu, mal varlıklarının toplamının 200.000 doları aştığını, bunlar arasından para toplamanın kolay olacağını söyler. Türk makamlarının bu yardımdan haberi olmayacağını, Ege’de mekik dokuyan Amerikan gemileri aracılığıyla veya başka yolla yardımın gizlice Yunan âsillerine ulaştırılabileceğini ekler.

Türk makamları Amerikan tüccarının bu niyetini çabucak haber alırlar. 19 Mayıs 1824 günlü Konsolos David Offley, İzmir paşasının bu konuda sert bir uyarısıyla karşılaştığını rapor eder. Paşa, David Offley’i makamına çağırır, Amerikalıların Yunan işine karışmamaları

uyarısında bulunmuştur. Offley, Amerikalıların Türkiye’den hiçbir şikâyetleri olmadığını, Türk makamlarından her zaman dostluk ve anlayış gördüklerini, Amerika ile Türkiye arasında henüz bir anlaşma olmadığı halde, öteki ülkelerin tüccarı gibi işlerini yürüttüklerini, Yunan ihtilâlcilerine yardım etmek gibi bir niyetleri olmadığını anlatmış ve paşayı yatıştırmıştır.

Gerçekten Amerikan tüccarının ve misyonerinin o tarihte Türk topraklarında hiçbir ahdi hakları yoktur. Türkiye ile Amerika arasında henüz resmi ilişkiler kurulmamış, bir anlatma yapılmamıştı. Türk makamları, Amerikan tüccarını ve misyonerini bir çeşit “konuk” olarak saygıyla ve hoşgörüyü karşılamıştı. Bu hoşgörüyü dayanarak Amerikan tüccarı Türkiye’de iş görüyordu. Ama bir anlaşmaya dayanarak ileri sürebileceği herhangi bir hakkı yoktu. Türk makamları isterlerse Amerikan tüccarının İzmir’deki mallarına el koyabilir. Amerikan tüccarına Türk limanlarını kapatabilirdi ve Washington Hükümetinin buna karşı ileri sürebileceği geçerli tek sözü olamazdı. Henüz 1880 anlaşması imzalanmamış, Amerika’ya kapitülasyon hakları tanınmamıştı. Böyle olduğu halde Amerikan tüccarı, daha ayağının tozuyla, Türkiye’nin içişlerine karışmağa kalkışmıştı. Şimdilik İzmir paşasının sertçe bir uyarısıyla yelkenleri suya indirmiş görünen İzmir Amerikan tüccarı, kapitülasyon haklarını elde ettikten sonra acaba neler yapacaktı?

Amerikan tüccarının nasıl bir kafa yapısı taşıdığına ve nasıl düşüncelerle Türkiye’ye gelmiş olduğuna tipik bir örnek vermek belki ilginç olur. İzmir Amerikan tacirlerinden A.G. Alexander, 25 Ekim 1842 günü, Amerika Dışişleri Bakanı Daniel Webster’e on sayfalık bir mektup yazar. Konu: Mr. Alexander’ın bir Osmanlı vatandaşına borcudur. Amerika tüccarı bir gayri müslim Osmanlı vatandaşından borç almış ve süresi dolduğu halde borcunu ödemiş, Konsolosun uyarılarına aldırış etmemişti. Bunun üzerine Türk mahkemesine çıkarılmıştı. Amerikan taciri Alexander işte buna kapanamamakta ve bir Amerikan vatandaşının Türk mahkemesi önüne çıkarılmayacağını, Amerikan Hükümetinin kendisini koruması gerektiğini yazmaktadır. Şöyle demektedir:

“Mahvedileyim diye vahşi bir mahkemenin amansız eline teslim edildim. Bir canı gibi, boğazkesen tipte iki Arnavut muhafızın arasında, İzmir eyaletinin üç-tuğlu valisi Osman paşanın huzuruna çıkarıldım. Kendimi, Kızılderili Komançi kabile reisinin eline teslim edilmiş bir Amerikan vatandaşı gibi hissettim. Türkçe bildiğim için kendi davamı kendim savundum ve -şaşılacak şey- beraat ettim.

Ama konsolosumuz maalesef işi yeniden ele aldı. Anlaşmazlığın halli için bana belli bir süre tanıdı; buyruğuna uymazsam başıma dert açacağı yolunda tehditte bulundu. Bu süre içinde Seyid adında yeni bir paşa geldi. Belki öldürülecektim ve bayrağımıza yapılan bu hareketten ülkemın haberi bile olmayacaktı. Sanki ben o bayrağın gölgesinde doğmamışım gibi.

Amerikan kartalının kanatları, yer küresinin neresinde olursam olayım bana kalkan olamayacaksa, bunu bilmek isterim”

Amerikan tüccarı, İzmir'deki Amerikan konsolosunun kendisini Müslüman hapishanesine tıktırarak ve belki kendisine dayak attırarak üzererken bir yolunu bulup kaçtığını, Amerika'ya geldiğini, fakat yeniden İzmir'e dönmek istediğini anlattıktan sonra mektubunu şöyle sürdürüyor: “Ülkemin konsolosu olan bir kişinin bir Amerikan vatandaşına karşı girişilen haksız ve keyfi bir davaya böyle karışmış olması yüzümü kızarttı.

Amerikan anayasası, prensiplerinin geçerliliği konusunda bir yer istisnası koymamıştır. Anayasamızın ruhuna göre, iklim ve ülke, örf ve adetler, anayasanın halkçı şeklini keyfiliğe dönüştüremez. Bizim devlet adamlarımız, Türkiye'yi kendi otoritemizin üstüne çıkarmayı hiçbir zaman düşünmemişlerdir.

Doğru ise, Hükümetimizin, sodomiste ve poligamist (homoseksüel ve çok karılı) bir millet olan Müslümanların sırtını sıvazlaması insanı şaşırır. Öyle ise, tüm barbarlıkların en kanlısı, en fanatığı ve en sapığı olan İslam'ın kılıcı egemenliği, bize zulmetme imtiyazı kazanacak demektir.

Kızılderililer yanındaki ajanlarımız, Kızılderili toprağına giren Amerikan vatandaşlarının mallarını yağma ettirebilirler mi? Amerikan vatandaşlarını Kızılderili reisi Karaşahin'e veya bir başka reise teslim edip onların vahşi bir mahkeme önünde mahvedilmelerine seyirci kalabilirler mi? Hayır: Öyleyse yalnız Türkiye'deki Amerikan tüccarı mı tüm haklı ayrıcalıklardan yoksun bırakılacak; Bu konu üzerine eğilmek Hükümetimizin görevidir.”

İzmir'de iş tutmuş Amerikan tacirlerinden Mr. Alexander, 1842'de Amerika Dışişleri Bakanına bunları yazar. Türkiye'ye ilk gelen Amerikan tüccarının ve misyonerinin mantığı şaşırıcıdır. Bu mantığa göre, Amerikan vatandaşı, dünyanın neresinde olursa olsun, yalnız Amerikan yasalarına bağlıdır. Başka hiçbir ülkenin yasaları Amerikalılar için geçerli

olamaz. Kızılderili toprağına girecek bir Amerikalı'ya Kızılderili yasası mı uygulanacaktı; Öyle şey olamazdı. Amerikan anayasası, Amerika dışında geçerli değildir diye bir hüküm getirmiş miydi; Hayır. Amerikan vatandaşı, başka ülkede, başka iklimde, başka ortamda iş görürse, oraların yasalarına ayak uyduracaktı; Anayasa öyle bir şey diyor muydu? Hayır. Öyleyse, Türkiye'deki borcu yüzünden Amerikalı nasıl Türk mahkemesi önüne çıkarılabilir; Amerikalının gözünde, üç-tuğlu Osmanlı paşası, Kızılderili Kamançı kabile reisi gibiydi. Türk mahkemesi, dünyanın en vahşi mahkemesiydi. Türk toplumu sapık bir toplumdur. Osmanlı-Türk yönetimi, "Tüm barbarlıkların en kanlısı, en fanatığı ve en sapığıdır" Bu önyargılı haçlı yaftaları, ilerde, Ermeni sorunu dolayısıyla binlerce kez tekrarlanacaktı. Mr. Alexander, yukarıdaki mektubunu 1842 yılında yazmıştı. O tarihte henüz ortada Ermeni sorunu diye bir şey yoktu. Ama, yaftalar, klişeler, ön yargılılar Amerikalının kafasında çoktan hazır. Ermeni sorunu çıkarılınca hemen Türk'e yapıştırılıverecekti. "Türkler yalnız barbar değil, barbarların en kanlısı, en fanatığı, en sapığıdır ve Hıristiyan Ermeni kardeşlerimiz bu barbarların masum kurbanlarıdır" denecekti.

BİR KAPİTÜLASYON SORUNU

Türk mahkemesi önüne çıkarılamayacağını ileri süren Mr. Alexander, "bu konu üzerine eğilmek, Hükümetimizin görevidir" diyordu. Gerçekten, Washington Hükümeti, çok geçmede tüccarın ters mantığını benimsedi ve resmen konuya eğildi. 1830 anlaşmasını yeniden inceledi. Bir tutanak bulmuş gibi Babıâlinin önüne çıktı. Anlaşmanın 4. maddesini ters biçimde yorumlayarak, hiçbir Amerikan vatandaşının, hiçbir durumda, hiçbir şekilde bir Türk mahkemesi önüne çıkarılamayacağı teorisini ortaya attı. Bu, o güne kadar bütün kapitülasyonlar tarihinde görülmemiş bir iddiaydı. Türkiye ile Amerika arasında büyük bir sorun yarattı.

Osmanlı Hükümeti, hiçbir ülkeye bu kadar geniş ve bu kadar kesin bir kapitülasyon hakkı tanımamıştı. Amerika'ya da tanıyamazdı. Evet, yabancılara Türkiye'de adli ayrıcalıklar tanınmıştı. İki yabancı vatandaş Türkiye'de mahkemelik olursa Osmanlı mahkemeleri işe karışmıyorlardı. Diyelim, İzmir'de Amerikan gemicilerinden biri, yine Amerikan vatandaşı olan bir arkadaşını yaraladı veya öldürdü. Bunun dâvasına Türk mahkemesi bakmıyordu. Amerikan konsolosluk mahkemesi

bakıyordu. O dâvada suçlu görülen Amerikan vatandaşı, İzmir'deki Amerikan Konsolosluğunun kurduğu hapishaneye gönderiliyordu. Türkiye'de bir Amerikalı, bir başka ülkenin vatandaşına zarar verirse, dava yine Türk mahkemesine gelmiyor; mahkemelik olan iki taraftan konsolosluk mahkemelerinde görülüyordu. Konsoloslar bu davanın usul işlerini kendi aralarında görüşüp bir çözüme bağlıyorlardı.

Ama dâvanın taraflarından biri Türk vatandaşı olunca iş değişiyordu. O zaman dâva, "Türk mahkemesinin yetkisine giriyordu. Taraflardan biri Türk olunca, karşı taraf Amerikalı da olsa, Türk mahkemesi önüne çıkarılıyordu. Amerika işte bunu kabule yanaşmıyor ve Amerikan vatandaşları konusunda Türk yargı organlarının hiçbir durumda yetkili olmadığını ileri sürüyordu.

1867 yılında Washington'da Osmanlı Elçiliği açılınca, bunun ilk işlerinden biri işte bu kapitülasyon sorunu oldu. Çok uzun yazışmalar sürdü. Osmanlı Hükümeti hiçbir zaman Amerikan iddiasını kabule yanaşmadı. Amerika da iddiasından hiçbir zaman geçmedi. Anlaşmazlık, 1917 yılında Türk-Amerikan ilişkilerinin kesilmesine ve Lozan'da kapitülasyonların toptan kaldırılmasına kadar sürdü.

Amerikan tüccarının ve misyonerlerinin koruyucu kanatları altında yetişen ve Amerikan vatandaşlığına geçen Türkiye Ermenileri de kapitülasyon ayrıcalığını bol bol kötüye kullandılar. Bu da, Türkiye ile Amerika arasında yıllar yılı süren uzun bir sorun oldu. Amerikan tüccarlarıyla iş tutan Ermeni simsarı veya Amerikan misyonerlerin Amerika'ya öğrenime yollanan Ermeni gençleri, izinsiz olarak Amerikan vatandaşlığına geçiyorlardı. Osmanlı vatandaşlık yasasını çiğniyorlardı. Sonra işlerine geldiği zaman Osmanlı vatandaşı, gelmediği zaman Amerikan vatandaşı olarak ortaya çıkıyorlardı. Bazen Osmanlı pasaportu, bazen da Amerikan pasaportu taşıyorlardı. Osmanlı makamları bunlara Osmanlı vatandaşı gibi davranınca, Amerikan konsolosluğunu karşısında buluyordu. Bazen, Osmanlı yargısından ayrılmak için çabucak Amerikan vatandaşlığına geçen veya geçirilen Ermeniler görülüyordu. Osmanlı yasalarını çiğneyen bir Ermeni, çabucak Amerikan vatandaşlığına geçiriliyor ve bir Amerikan vatandaşının hiçbir durumda Türk mahkemesi önüne çıkarılamayacağı ileri sürülüyordu. Suçlu Ermeni durmadan kayırılıyordu. Amerikan kartalı ikiyüzlü Ermeni'ye de kanat geriyordu. Bu sorun, iki ülkenin yurttaşlık yasalarının çatışmasının ötesinde bir sorundu. Basit bir "Kanunlar ihtilâfi" değil, politik kökenleri de olan kapsamlı bir sorundu.

1890'larda Ermeni Hınçak ve Taşnak komiteleri sahneye çıkınca, sorun daha da geniş boyutlar kazandı. Amerika'da yeni yeni oluşmağa başlayan Ermeni kolonisi arasında gizli örgüt hücreleri kuran, Amerikan basınında açık açık ve kendi imzalarıyla ihtilâl propagandası yapan ve daha da ileri giderek Türkiye'de eylem için Amerikan Ermeni göçmenleri arasında terörist gençler toplayan Ermeni komitecilerine de el çabukluğuyla Amerikan vatandaşlığı ve Amerikan pasaportu veriliyordu. Hattâ Anadolu'da ayaklanma çıkarma eylemlerine geçmeden önce Atlantik ötesine atlayıp cebine bir Amerikan pasaportu alan Hınçak ve Taşnak liderleri sık sık görülüyordu. Bunlar cüzdânlarında Amerikan dolarları, **ceplerinde Amerikan pasaportları** ile gelip İstanbul'da ve Anadolu'da ihtilâlcilik oynuyorlardı. Amerikan pasaportuyla Türkiye'de kanlı eylemlere girişmek sanki çocuk oyuncağıydı onlar için. Yakalanırlarsa nasıl olsa Amerika kanat gerecekti.

Bu sorun Türkiye ile Amerika arasında sık sık yazışmalara neden oluyordu. Örneğin 20 Ağustos 1893 günü, Washington'daki Osmanlı Elçisi Mavroyeni Bey, bu konuda Amerika Dışişleri Bakanı Mr. Gresham'a bir nota sundu. "Amerika Birleşik Devletlerine göçen Ermenilerin çoğunun, kısa bir süre orada oturup Amerikan vatandaşlığına geçmek ve sonra Türkiye'ye dönüp imparatorluğun dirlik ve düzenine karşı bozguncu eylemlere girişmek amacı taşıdıklarını" bildirdi. Bunun zaten herkesçe bilindiğini söyledi, Amerika'nın tutumunun Montroe doktrinine ters düştüğünü ileri sürdü. Ermeni ajitatörlerine Amerikan vatandaşlığı verilmesi sürdürülürse, Babıâlinin de, her bağımsız devlet gibi kendini savunma hakkını kullanarak, Amerikan vatandaşlığına geçtiklerini ileri süren bu Ermenilere karşı önlem alacağını ve Türkiye için geçerli Amerikan pasaportu taşıyıcılar bile bunların Türkiye'ye sokulmayacaklarını duyurdu.

Mr. Gresham Amerikan vatandaşlarına karşı Babıâli'nin önlem alması fikrini kabul etmedi. 24 Ağustos'ta karşılıklı Amerikan vatandaşlık yasasına dayanarak, "her Amerikan vatandaşının bütün vatandaşlık haklarından yararlanma hakkı bulunduğunu", yani Amerikan vatandaşlarının Türkiye'ye serbestçe giriş çıkabileceklerini ileri sürdü.

Osmanlı Elçisi, bu kez 28 Ağustos 1893 tarihli uzun bir notayla Amerikan görüşüne karşı çıktı ve diplomatik bir polemige girişti. İlk notasındaki görüşlerini yeniden şöyle savundu:

"...A.B.D. Yurttaşlık Yasasına uyan bütün yabancıların Amerikan yurttaşlığının tüm haklarından yararlanacaklarını" söylüyorsunuz.

Pekiye ama, öte yandan Hükümet-i Şahane'nin de kendi yasalarına saygı gösterilmesini istemeğe hakkı yok mudur? Osmanlı vatandaşlığından çıkmayla ilgili Osmanlı yasa hükümlerine uymayan ve sadece yıkıcı bir amaçla A.B.D.'ne gelip yabancı bir nüfuzun arkasına sığınan o Ermeniler Amerikan yurttaşı sayılabilirler mi? Hükümet-i Şahane her zaman A.B.D. Hükümetine en büyük saygıyı göstermiştir. İlerde de gösterecektir. Ama, sanırım sizin de kabul etmeniz gerekir ki, bu dostluk politikası imparatorluğun hayatı çıkarlarıyla ahenkli olmalıdır. Ve ülkemizde barış ve huzur olması hayatı önem taşır. Londra'da, Marsilya'da, Atina'da ve hattâ New York'ta çıkan Ermeni gazetelerini lütfen çevirterseniz, yurtlarından gelip bu büyük Cumhuriyetin toprağına sığınan o Ermenilerin plânlarının ve emellerinin ne olduğunu apaçık görürsünüz. Olanaksızdır ama, sözgelimi, sizin Kızıldere'lilerin büyük bir bölümü bağımsız bir devlet kurmayı düşünseler ve şu veya bu devletin hukuki desteğini sağladıktan sonra A.B.D.ne geri dönseler ve size dertler çıkar-salardı A.B.D.'nin kendi Hükümeti ne yapardı? Meşru savunma durumunda olmaz mıydı ve ona göre davranmaz mıydı? İşte bunun içindir ki benim 20 Ağustos tarihli notamın hükmü bana mantıklı ve gerekli görünüyor.”

Kısacası, Osmanlı Elçisi Mavroyeni Bey, “Ermeni komitelerine arka çıkmayın, ceplerine Amerikan pasaportu koyup bunları üstümüze salmayın” diyordu. Amerikan Dışişleri Bakanı ise, Amerika'da suç işlemedikçe Ermeni komiteciye arka çıkıyordu. Onun gözünde “yurttaş, yurttaştı.” Mademki Amerikan Yurttaşlık yasasına uyuyordu. Öyleyse Amerikan yurttaşlığının tüm haklarından yararlanacaktı, yani Türkiye'ye elini kolunu sallaya sallaya girecekti. Ve sonra Amerikan pasaportlu Ermeni komiteci İstanbul'daki Osmanlı Bankasına saldırırken, Trabzon'da Valiye suikast düzenlerken veya Erzurum'da Sasun'da eli kanda suçüstü yakalanınca, Amerika, bunu “yurttaşımıdır” diye koruyacaktı. Waşington'da, İstanbul'da diplomatik tartışmalar süredursun, Ermeni de Anadolu'da kan döküp duracaktı. Osmanlı Devleti kendi kendini savunma hakkını kullanarak kanlı Ermeni'nin kılma dokununca da Atlantik ötesinde yaygara kopacaktı. Amerikan yayın organları, Amerikan misyoneri, Amerikan taciri hep birlikte işaret parmaklarını Türk'ün üzerine çevirip bütün dünyaya haykıracaklardı: İşte barbar! İşte suçlu!

“DOĞULU YANKEE”LER

1830'lardan beri Amerikan tüccarıyla düşüp kalkan Ermeni simsar, giderek kendisini Amerikan tüccarı gibi görmeğe başladı. Zamanla biraz para yapınca ve hele bir ayağını Atlantik ötesine atınca, Ermeni simsarin çalımından geçilmez oldu. Amerikan pasaportunu da cebine koyduktan sonra Türkiye'ye dönünce, dünün Agop Efendileri, Bedros ağalan birer Amerikan “Yankee”si olup çıktılar. 1890'ların misyoner yayınlarında Ermenilerden “Doğulu Yankeeler” diye söz edildiği görülür. Daha düne kadar Osmanlının önünde “Paşa, ağam” diye binbir temenna çakan Ermeni simsar, bu kez “meğer ben neymişim” havasına girdi.

Amerikan tüccarıyla misyoneri de durmadan Ermeni'nin ego'sunu okşadılar. Misyonerlere göre Ermeniler, Türkiye'nin “en aggressive” insanıydı. Yalınkat bir çeviriyle Türkçede bu sözcük “en saldırgan”, en patavatsız, en yırtık ve en küstah insan anlamına gelir ve bir çeşit horlamadır. Uysal, ağırbaşlı, nâzik, efendi gibi sıfatların tam tersidir. Ama Amerikanca'da “aggressive” sözcüğü bir övgü anlamına kullanılıyordu. Tuttuğunu koparan, güçlüklerden yılmayan, gözünü budaktan sakınmayan, becerikli, başarılı ve kısacası yaman bir insan demektir. Tıpkı Amerikan tüccarı ve Amerikan misyoneri gibi.

“Üzüm üzümüne baka baka kararır” demişler. Ermeni simsar da Amerikan tüccarına baka baka “kararmıştı”. Gözünde yücelttiği Amerikan tüccarını, taklide soyundu. Kendisini yüceltmeğe çalışırken Türk'ü kötülemeyi de bir meslek edindi. Misyonerler ve Amerikan tüccarıyla birlikte, Türk'ü her vesileyle küçük düşürmeğe başladı. Misyonerler ve Amerikan tüccarı yüzeysel ve önyargılı bir değerlendirmeye, Türk'ü beceriksiz, dar kafalı, işten, ticaretten anlamayan, “bir hırka bir lokma” diyen, para kazanma hırsı hiç olmayan, babasının, dedesinin yaşam düzeyiyle kanaat eden, para üstüne para koymayan, durduğu yerde sayan, uyusuk, mıymıntı ve dangalak bir tip olarak görüyor ve Amerika'ya öyle gösteriyorlardı. Buna karşılık Ermeni, Türk'ün tam tersi bir tipti. Gözü açık, hırslı para kazanmayı bilen, koşan ilerleyen ve sözünü sakınmayan bir insandı. Amerika'da Ermeni propagandası önce böyle başladı. Türk ile Ermeni'yi karşılaştırmak yoluyla Amerika'da olumsuz bir Türk imajı yaratıldı. Ermeni ne kadar Amerikalı Yankee ise, Türk de o kadar başka bir dünyanın, başka bir çağın insanıydı. Ermeni değerli, Türk değersiz bir insandı.

Amerikan tüccarının kanadı altında palazlanan Ermeni iş adamları, 1880'lerde birer ikişer Amerika'ya göçedip orada iş tutmağa başladılar. Boston, New-York, Şikago gibi kentlerde irili ufaklı hah, kilim mağazaları açtılar. Daha önceleri Anadolu'da, Amerikan tüccarı için hah, kilim gibi mallar toplamışlardı. Artık kendi adlarına iş yapacaklardı. Yıllarca Amerikan tüccarıyla birlikte çalıştıkları için Amerikan toplumuna çabuk ayak uydurdular. Amerikan toplumu şamatacı, gürlültücü ve bol reklamcıydı. Amerika'da yeni tutunmağa çalışan bu halı tüccarları da aynı yolu seçtiler ve reklâm aracı olarak bula bula Türk düşmanlığını buldular. Bir örnek verelim.:

Türkiye'den Amerika'ya göçedip Amerikan vatandaşlığına geçmiş Varjabedyan adlı Ermeni hah tüccarı, Aralık 1893'te Amerika Cumhurbaşkanına bir mektup yazar. Türkleri çok fena biçimde kötüleyerek Türkiye Ermenilerine muhtariyet verilmesini ister. İmzasının altına mağazasının adını ve adresini koymayı da unutmaz. Cumhurbaşkanına gönderdiği mektubun örneklerini de basın dağıtır. "Washington Post" gazetesi bunu olduğu gibi yayınladı.

Washington'daki Osmanlı Elçisi Mavroyeni Bey, bu konuda 20 Aralık 1883 günü, Amerika Dışişleri Bakanı Mr. Gresham'a uzun bir nota sunar. Devlet Başkanına gönderilmiş bir mektubun, onun rızası olmadan basında yayınlanmış olmasından duyduğu üzüntüyü bildirir. Varjabedyan gibilerinin küstahlığını, cür'etini, alçaklığını vurgular. Bu gibi adamların ticarî reklâm için Türk düşmanlığı yaptıklarını belirtir. "Bu halı taciri, hele bu mevsimde, reklâm peşindedir. Onun içindir ki imzasının altına mağazasının da adresini koymuştur. Hükümet-i Şahaneyi kötüleyenler işte bu gibi kimselerdir" der.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, Amerika'da Ermeni propagandasının veya Türk düşmanlığının kaynaklarından biri, Amerikan tüccarıyla işbirliği yapan Ermeni tüccarı ve iş adamıydı. Onlar için Türk düşmanlığı yapmak, bir ticarî reklam aracıydı, bir çeşit yatırımdı. Bu yüzden Ermeni iş adamı, Taşnak, Hınçak gibi komiteleri ve Ermeni propaganda yayınlarını sürekli beslemiştir.

1880'lerden başlayarak Amerika'ya yerleşen Ermeni iş adamlarının önceleri her yaz birer ayağı Türkiye'deydi. Mallarını Türkiye'den getiriyorlardı. Türkiye'de simsarları, aracıları ve ticarî çıkarları vardı. Bu onları, açıktan açığa Türk düşmanlığı yapmaktan bir ölçüde alıkoyuyordu. Türkiye ile iş bağlantıları onları Türk düşmanlığı yapmak konusunda bir ölçüde frenliyordu. Hiç değilse uluorta düşmanlık ve propaganda

yapmaktan biraz sakınıyorlardı. Çünkü Türkiye'deki çıkarları bundan zarar görebilirdi.

Amerika'ya yerleşen Ermeni iş adamlarının Türkiye ile bağlan zamanla azaldı ve koptu. Artık Türkiye'den bir çıkarları kalmadı. Dolayısıyla Amerika'da uluorta Türk düşmanlığı yapmak konusunda kendilerini frenleyen bir şey de kalmadı. Aynı zamanda Amerika'da maddi gücü de giderek arttığı için Ermeni iş adamı artık daha güçlü biçimde Türk düşmanlığı yapabiliyordu ve yaptı.

Demek ki, Ermeni iş adamı ve tüccarı için Türk düşmanlığı bir "gelenek" haline gelmiştir. Bu gelenek XIX. yüzyıldan beri sürmektedir. Maddi gücünün artmasına paralel olarak, Ermeni iş adamı ve tüccarı, Amerikan basını, siyasal çevrelerini, kamuoyunu belli ölçüde etkileyebilecek duruma gelmiştir. Bu gücünü Türk düşmanlığını sürekli körüklemek, beslemek için kullanmıştır. Ermeni iş adamlarının parasıyla Hınçak ve Taşnak komiteleri daha 1890'larda Amerikan toprağında kök salabilmişlerdir. Ermeni iş adamının parasıyla daha o tarihlerde Amerika'da Ermeni propaganda yayınları alabildiğine serpilebilmiştir. Amerikan kanadı altında Ermeni iş adamı "en aggressive" insan olarak sivrilmiş ve hep saldırgan, küstah, patavatsız, yitik bir tip olarak kalmıştır. Türk düşmanlığına sermaye yatırmıştır. Kısaca, Amerika'daki Ermeni propagandasının veya Türk düşmanlığının arkasında sermaye vardır.

AMERİKAN MİSYONERLERİ VE PROTETAN KİLİSESİ

Amerika'daki Ermeni propagandasının ve Türk düşmanlığının önemli kaynaklarından biri ve belki birincisi de Amerikan misyonerleri ve Amerikan Protestan kilisesi olmuştur. Amerika, Türkiye'ye iki koldan girdi. Bir yandan tüccarını gönderirken, öte yandan da misyoneri yolladı. Her grup da önce Boston'dan gelmiş ve İzmir'de ayak basmıştır. Boston kenti, o gün bugündür. Amerika'da Türk düşmanlığının önemli yuvalarından biridir. Bugün de Ermeni propagandasının sözde "bilimsel" yayın organı "Amerikan Review" dergisi Boston'da yayınlanır. Ermeni propagandasının beyin takımı ve teorisyenleri Boston'da yuvalanır. Bu bir rastlandı değildir. Boston, 1810 yıllarından beri Amerikan misyonerlerinin merkezidir.

Amerika'nın dışa yönelik misyoner örgütü, "American Board of Comissioners for Foreign Missions" adıyla, 1810 yılında Boston kentinde kuruldu. Bu örgüt 1819 yılında Türkiye'yi de programına aldı ve

1821 yılında ilk misyonerlerini Anadolu'ya yolladı. Yani Türkiye'ye ilk Amerikan Protestan misyonerlerinin gelişi tam Mora'da Yunan ayaklanmasının patlak verdiği döneme rastladı.

Bu rastlantı anlamlıdır. Osmanlı Devleti, ulusal devletlere göre parçalanmanın tam eşiğine gelmişti. Yunanlılar arasında milliyetçilik duygulan gelişmişti ve artık Yunanistan için bağımsızlık isteniyordu. Tarihte ilk kez Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası üzerinde bir Ulusal Devlet kurulacaktı. Bağımsız Yunanistan'ı daha sonra Sırlar, Karabağlılar ve Romenler izleyecekti. Osmanlı Hristiyanları arasında yalnız Bulgarlarla Ermeniler arasında henüz uyanış yoktu. Bu iki toplum, Osmanlı toplumu içinde adeta massedilmiş durumdaydı. 1830'larda bile Bulgarlar günlük yaşamlarında Türkçe konuşuyorlar, yalnız kendi aralarında bir çeşit slav patois'i olan basit bir dille anlaşıyorlardı. Bi Bulgar yazılı edebiyatı yoktu. Yeryüzünde Bulgarca olarak yazılmış yalnız iki kitap biliniyordu. Ermeniler de Osmanlı-Türk toplumunu içinde entegre olmuş, günlük yaşamlarında Türkçe konuşan bir topluluktu. Hattâ Türkçe şiirler yazan Ermeni saz şairleri de vardı. Ermeniler kendilerini "tebai-sadika" sayıyorlar ve bununla övünüyorlardı.

Öyleyse Bulgarlarla Ermenileri de uyandırmak, onlar arasında da ulusal bilinci alevlendirmek ve onları da Osmanlı devletinden ayırmaya hazırlamak gerekiyordu. Amerikan protestan misyonerleri bu misyona eklenmiş gibi görünüyorlar.

Türkiye'ye gelir gelmez misyonerler "din aşkıyla", Ermenilerle Bulgarları eğitip uyandırmaya ve kalkındırmağa giriştiler. 1830'larda İstanbul'u merkez yaptıktan sonra Türkiye'yi dört çalışma bölgesine ayırdılar. Bu bölgelerden biri Rumeli'de Bulgarlar için, diğer üçü ise Anadolu'da Ermeniler içindi.

Bölgeler şunlardı: 1) Rumele Bölgesi: Filibe, Samakov, Selânik ve Manastır yörelerini içine alıyordu. Yani yalnız Bulgarlar amaçlanıyordu. (Bulgaristan'ın kurulmasına varan 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının yakın nedenlerinden biri olan ve 1876 Bulgar ayaklanması Filibe sancağında çıkmıştı ve 1903 Makedonya Bulgar ayaklanması da Manastır ve Selânik yörelerini ateşe vermişti. Her iki bölgede misyonerlerin çalışma bölgeleriydi.) Anadolu'da Ermeniler için ayrılan misyoner çalışma bölgeleri de şunlardır: 2) Batı Anadolu Bölgesi: İstanbul, İzmit, Bursa, Merzifon, Kayseri ve Trabzon yörelerini kapsıyordu. 3. Orta Anadolu Bölgesi: Toros dağlarının güneyinden Fırat nehri vadisine kadarki yerleri içine alıyordu ve özellikle Antep ve Maraş'a ağırlık veriliyordu. 4) Doğu

Anadolu Bölgesi: Harput (Elâzığ), Erzurum, Van, Mardin ve Bitlis kentlerinden başka Rus ve İran sınırına kadar bütün Doğu Anadolu topraklarını kapsıyordu. Amerikan misyonerleri, çalışmalarının dörtte birini Bulgarlara, dörtte üçünü Anadolu'da Ermenilere ayırmışlardı. Anadolu, Misyoner çalışma alanlarına göre, baştan başa paylaşılmıştı. Hiçbir bölge misyonerlerin çalışma alanı dışında bırakılmamıştı. Amerikan Misyoner Örgütü Boston merkezi sekreteri Judson Smith, 1893 yılında, "hamdolsun, Çanakkale ve Akdeniz kıyılarından Rus sınırına ve Karadeniz'den Suriye'ye kadar, Türkiye'nin hemen hemen bütün kent ve köylerine erişebildik" diyordu. Gerçekten erişmişler, her Ermeni köyüne ulaşmışlar, hatta her Ermeni evinin içine kadar girmişlerdi. Bu kadar kapsamlı bir çalışmayı, o zamana kadar Türkiye'de hiçbir başka örgüt başaramamıştı. İngiliz, Fransız misyonerlerinin çalışmaları, belli noktalarla sınırlı kalmış, belli kasabaların veya misyoner istasyonlarının çevresini pek aşamamıştı. Amerikan Protestan misyonerleri, Türkiye'deki çalışmalarının yaygınlığı ve derinliği bakımından birinci sırayı aldıklarını, öteki örgütleri çok çok geride bıraktıklarını övünerek yazarlar.

Balkanlardaki hristiyan azınlıklarının Osmanlı İmparatorluğundan ayrılıp bağımsızlığa ulaşmaları tarihi incelediğinde şu görülür. Bu toplumlar dört aşamadan geçerek İmparatorluktan ayrılmışlardır. Şöyle ki: 1) Önce bu toplumlar bir eğitim-öğretim seferberliğinden geçirilmişlerdir. 2) Sonra uyanan bu kitle arasında siyasal örgütlenmeye gidilmiş ve gizli ihtilâl komiteleri kurulmuştur. 3) Arkasından silâhlı ayaklanmalar çıkarılmış, bastırılınca Türkler katliâm yapıyorlar diye yaygara koparılmıştır. 4) Son aşamada da yabancı devletlerden biri silâhlı müdahale etmiş ve "katliama uğrayan Hristiyan halkı kurtarılmıştır". Bir örnek verelim: 1830'lara kadar yalnız Rum okullarına giden ve kendilerinin tek bir okulu bulunmayan Bulgarlar, ilk Bulgar okulunu 1835 yılında, Balkan sıradağlarının içindeki Gatrova kasabasında açtılar. Ondan sonra Rus panislavistlerinin ve yabancı misyonerlerinden de büyük yardımlarıyla yoğun bir öğretim seferberliğine eriştiler. 1876 yılında Bulgar okullarının sayısı 1600'e ulaştı. Aynı zamanda Bulgarlar arasında siyasal örgütlenmeye geçildi ve 1867 ve 1875 yıllarında birkaç silâhlı ayaklanma denemesinden sonra Bulgarlar 1876 yılında Filibe sancağında "Nisan Ayaklanması" denen ayaklanmayı çıkardılar. Ertesi yılda Rusya Osmanlı Devletine savaş açtı ve 1878 Berlin anlaşmasıyla Bulgaristan muhtar bir Prenslik olup Osmanlı devletinden koptu. Tuna ve Edirne

vilayetlerinden 3 milyon Türk yerinden-yurdundan sökülüp atıldı ve bunların 450.000 kadarı birkaç ay içinde kılıçtan geçirilip öldürüldü. Bulgar devleti böyle kuruldu. Ermeniler bahane edilerek aynı kanlı oyun Anadolu'da tekrarlanmak istenir.

ERMENİLER ARASINDA EĞİTİM SEFERBERLİĞİ

Bulgar devletinin kurulması hazırlıklarına eğitimden başlandığı gibi, Ermeniler İmparatorluktan koparmak için de önce eğitim ve öğretimden işe girişildi. Büyük maddi güce dayanan Amerikan misyonerleri 1830'lardan sonra Ermeniler arasında bir eğitim seferberliği başlatıldılar. 1834 yılında İstanbul Beyoğlu'nda Ermeniler için ilk misyoner okulu açıldı. Protestan misyonerler, eğitimle din propagandasını birlikte yürüttüklerinden ve Gregoryen Ermenileri Protestan mezhebine çekmeğe çalıştıklarından, önceleri, Ermeni Gregoryen Patrikhanesinin direnişiyle karşılaştılar. 1836 yılında İstanbul'da açılan ikinci misyoner okulu, Ermeni kilisesinin direnmesi üzerine iki yıl sonra kapatıldı.

Bunun üzerine Amerikan misyonerleri Anadolu üzerine ağırlık verdiler. Ermenileri protestan mezhebine kazanma çalışmalarını yine sürdürdüler. Öyle ki 1848 yılında Babiâli, Türkiye'deki Pretostanları ayrı bir cemaat olarak resmen tanıdı. XIX. yüzyıl sonlarında Türkiye'de 60.000 kadar Protestan Ermeni bulunuyordu. Ermeni cemaati, Gregoryen, Katolik ve Protestan diye üçe bölünmüş oldu.

Bu arada misyonerlerin Ermeniler arasındaki eğitim-öğretim çalışmaları aralıksız sürdü ve yıldan yıla hızlandı. Önceleri yalnız din eğitimi, daha doğrusu Protestan din eğitimi, üzerinde duruluyordu. Daha fazla öğrenci çekebilmek için giderek laik eğitime ağırlık verildi. Ruhban okulu olarak açılan protestan okulları giderek laik öğretim yapan high-school'lara ve kolejlere dönüştürüldü. Din eğitiminden yine vazgeçilmedi, ama laik eğitime yıldan yıla daha geniş yer verildi.

1850'lerden, hele Kırım savaşından ve Islahat Fermanının ilânından sonraki dönemde Misyonerlerin çalışmaları adamakıllı hızlandı. Türkiye'nin en güzel yerleri tek tek seçilerek buralarda okullar, kolejler açıldı. O günün mimarlık ölçülerine göre bunlar pek güzel ve modern binalardı. O kadar ki yüzyıl sonra bile kullanılabilecek durumdadılar. Amerikan sermayesiyle, Amerikan mimarisinin güzel örnekleri mantar gibi türemeğe başladı.

1852 yılında Amerikan misyoner rahip George W. Dunmore, Boston'daki merkezi tarafından Doğu Anadolu Ermenileri arasında inceleme gezisine yollandı. Doğu yörelerimizi karış karış inceledikten sonra, Harput konusu üzerinde durdu ve Boston'a verdiği raporda: "Harput ovası, Türkiye'de gördüğüm en zengin ve Misyoner çalışmaları bakımından en elverişli ve en çok umut vadeden ovadır" dedi. Bu ovada, nüfusları 100 ilâ 5000 arasında değişen 66 köy vardır. Köylerin herbiri Harput'a birkaç saat uzaklıktaydı. O bakımdan Harput, misyoner çalışmaları bakımından en elverişli bir merkez olabilecekti.

Bu rapor üzerinde hemen aynı yıl, yani 1852'de, Harput'ta, bir Amerikan misyoner merkezi kuruldu. (Onlar "istasyon" diyorlar.) 1859 yılında, yani Islahat Fermanının ilanından üç yıl sonra, Harput'ta Amerikan misyoner koleji açıldı. Adı, bugünkü "Fırat Üniversitemiz" gibi, "Fırat Koleji" idi. (Ermeniler Yeprad koleji diyorlardı.) Kolejin ilk amacı Ermeni protestan din adamları yetiştirmektir. 1880 yılında kolej genişletildi ve laik öğretime de ağırlık vermeğe başladı. O tarihte Harput ovasında Amerikan misyonerlerinin 62 küçük merkezi (veya istasyonu) ve 21 kiliseleri vardı. Yani hemen hemen her köyde bir misyoner istasyonu kurulmuş ve her üç köye de bir protestan kilisesi yapılmıştı. 66 köyden 62'sinde misyoner istasyonu vardı.

Ermeniler bir yandan kilisede, öte yandan kolejde çok yoğun bir eğitimden geçirilir. Bununla yetinilmez, yediden yetmiş, tek tek Ermeni ev kadınları ele alınır. İzmit, Merzifon vb. gibi yerlerde epeyce çalıştıktan sonra, 1870'te Harput'a gönderilen Amerikan kadın misyoneri Maria A. West, "Romance of Missiogn" (Misyonerlerin Öyküsü) adıyla yayınladığı 700 sayfalık anılarında, Harput Ermeni kadınları ve kızları arasında nasıl yoğun bir eğitim çalışması yaptıklarını ayrıntılarıyla anlatır. Bugünkü okuma yazma seferberliğimizde görüldüğü gibi, yediden yetmiş Ermeni kızları, kadınları, ninelerini toplamış. Kızı ve torunuyla yanyana oturan Ermeni kadınlarına önce "temizlik" dersi vermeğe başlamış, temiz havayı anlatmış. "Başkasının çiğneyip çıkardığı bir yemeği siz ağzınıza alıp çiğneyebilir misiniz?" demiş. Ermenilerin kadınları öğürecek gibi olmuşlar. "Kirliliği havaya işte odur" demiş. Ermenileri önce kasten silkeleyip sarsmak, ondan sonra öğretilenleri kafalarına sokmak istiyormuş ve çok başarılı oluyormuş. Temiz havadan sonra vücut temizliğine geçmiş. Ermeni kızlarına ve kadınlarına her sabah saçlarını taramalarını öğütlemiş. "Ama biz örgü yaparız, her gün saçımızı söküp tarayamayız ki" demişler. Amerikalı hemşire, "siz de saçlarınızı örgü yapmazsınız,

bizim gibi saç yaparsınız” demiş. Amerikan usulü saçı Ermeni kızlarına yaymış. Sonra başka alanlara geçmiş. Banyo yapmayı, dikiş dikmeyi, mutfak işlerini vs. tek tek öğretmiş. Her Ermeninin evine, mutfağına, yatak odalarına kadar girip teftişte bulunmuş. “Ermeni insanının ruhuna girdik, yaşamında bir ihtilâl yaptık” diye öğünür. Amerikan misyonerleri bu eğitim - öğretim “ihtilâlini” yalnız Harput’ta yapmamışlardır. Ermenilerin bulunduğu her yerde bunu başardıklarını söylerler.

1861 yılında, İstanbul’da Bebek sırtında, Robert Kolejin temeli atıldı. Birkaç yıl sonra tamamlanıp genişletilen yapılan kompleksiyle bu kolej, o gün için Türkiye’nin en modern Amerikan kolejlerinden biriydi. O yıllarda yapılan binalar bugün Boğaziçi Üniversitemizi barındırır. Robert Kolej, yalnız Ermenilere eğitim vermemiştir. Rumlara, Bulgarlara da eğitim vermişler. Hattâ Amerikan misyonerleri, “Bulgar milliyetçilerini Robert kolejde biz yetiştirdik” diye öğünürler ve Bulgar devletinin kurulmasında kendilerinin de payları bulunduğunu yazarlar. Kısmen doğrudur. 1890’larda Robert Koleji ayrı bir statüyle yönetiliyordu. Misyonerler tarafından kurulmuş olmakla birlikte, o tarihlerde artık doğrudan misyoner örgütüne bağlı değildi. Misyonerler, yalnız Ermenilerin eğitimine ağırlık veriyorlardı. Robert Kolej ise giderek biraz kozmopolitlemişti ve misyonerlerin yönetiminden ayrılmıştı.

Harput ve Robert kolejlerinden sonra Merzifon Amerikan Koleji açıldı. Önce 1863 yılında Merzifon’da bir Amerikan ruhban okulu veya Teoloji Semineri açıldı. 1881’de bu okul High School veya orta okul düzeyine getirildi ve laik eğitime ağırlık vermeğe başladı. 1886 yılında da Kolej düzeyine yükseltildi. Sivas’taki Amerikan Konsolosu H.M. Jewet, bu kolejle ilgili 15 Eylül 1887 günlü ve 20 sayılı raporunda önce şu genel bilgileri verir:

“Türkiye’nin önde gelen eğitim kurumları, Amerikan kurumlarıdır. Yani Amerikan derneklerince kurulmuş, Amerikan öğretmenlerinin ders verdikleri ve büyük ölçüde Amerikan parasıyla desteklenen kurumlar.

Türk Hükümetince desteklenen taşra okulları ise pek düşük düzeydedir. Bunlar biraz okuma - yazma öğretmek ve kurandan uzun parçalar ezberletmekle yetinmiyorlar. Hattâ Kuran ezberletmeye ağırlık veriyorlar. Büyük kentlerdeki okullar bile çok düşük düzeydedir ve üstelik çocukların pek azı okula gönderilmektedir. Örneğin 40-50.000 nüfuslu bir kent olan ve 850.000 nüfuslu ve vilâyetin merkezi durumdaki Sivas’ta yalnız

beş Türk İlkokulu ve bunlardan toplam 937 öğrenci vardır. Rüştiyede 60, Askeri Rüştiyede 202 ve yüksek okulda da 104 öğrenci var.

“Öte yandan halkta, özellikle Ermeniler arasında, batı uygarlığının ve liberal eğitimin nimetlerinden yararlanma yönünde gittikçe artan bir arzu vardır. Ama dış yardım olmadıkça eğitim savaşımı boşunadır. Ne yeterli deneyim, ne de para vardır. Eğitim için Türk imparatorluğuna gereken yardım Amerika’dan geldi.

“Daha iyi kültür için halkta görülen arzu Amerikan yardımseverliğiyle birleşince, Anadolu’nun her köşesinde ve Amerikan koruyuculuğu altında ilkokullar, ortaokullar ve kolejler açıldı.

“ABD halkı, misyonerler aracılığıyla, Türkiye’deki eğitim çalışmalarına yılda 200.000 dolar gönderiyor. Misyonerlerin çalışmaları yıllarca din eğitimine ayrıldı. Ama son yıllarda laik eğitime de önem verildi. Misyoner çalışmalarının bu yönü hızla gelişti. Yukarıda da belirtildiği gibi, Anadolu’daki okulların en yüksek standartta olanları misyonerlerce kurulan ve Amerikan parasıyla desteklenen okullardır. Amerikan halkı, gerek yaptığı büyük yardım, gerek misyoner çalışmalarına duyduğu sempati dolayısıyla, Türkiye’deki eğitim çalışmalarına çok yakın ilgi duymaktadır..’

Konsolos, o tarihte, Anadolu’da üç Amerikan koleji bulunduğunu belirtiyor: Antep Amerikan Koleji, Harput “Fırat Koleji” ve Merzifon “Anadolu Koleji”. Evet, Merzifon Koleji, bugünkü yabancı dil kolejlerimizin adını, yani “Anadolu Koleji” adını taşıyordu. 1886 yılında, yani ilk açıldığı yıl kolejin yüksek kısmında 135 öğrenci vardı. Bunların 108’i Ermeni, 27’si Rum’du ve kolejde hiç Türk öğrenci yoktu. Öğrenciler Sivas, Trabzon, Kastamonu, Ankara, Konya, İstanbul ve İzmir’den gelmişlerdi ve yatılıydılar. Kolej 7000 dolara mal olmuştu ve bu paranın tamamı Amerikan vatandaşlarınca ödenmişti. Kolejin yılda 20.000 dolar gelir getirecek bir bağ-bahçe alanı vardı. 2000 ciltlik bir katipliği; astronomi, jeoloji, kimya ve felsefe araç-gereçleri vardı. Eğitim araç-gereç bakımından kolejin hiçbir sıkıntısı yoktu. Kolejin tüm giderleri Amerikalılarca karşılanıyordu. Yatılı öğrencilerden yıllık 9.5 Türk lirası gibi sembolik bir ücret alınıyordu. Dört Amerikan misyoneri tüm gün bu kolejde çalışıyordu. Yerli Ermeni öğretmenlerine 12.30 dolar ile 44 dolar arasında yıllık ödeniyordu. Yüksek sınıf öğrencileri de küçük sınıflara ders veriyorlar ve saat başına göre ücret alıyorlardı. Kolejin öğretim dili İngilizceydi. Kitapların çoğu da İngilizceydi. Başlıca şu dersler okutuluyordu: Geometri, trigonometri, astronomi, botanik, muhasebe,

kimya, fizik, zooloji, mantık, ekonomi, tarih felsefesi, ahlâk felsefesi, Devletler hukuku. Ayrıca Fransızca, Ermenice, Rumca ve Türkçe. Ermeniceye büyük ağırlık veriliyordu. Ve Ermenice okutan hocalara Türkçe okutan hocalara verilen üç katından çok aylık ödeniyordu. Türkçe öğretmenlerine 13.20 dolar, Ermenice öğretmenine 44 dolar aylık veriliyordu. Bundan başka Hristiyanlık tarihi ve felsefesi, Ermeni ve Yunan fizyolojisi gibi dersle de gösteriliyordu.

Merzifon Amerikan koleji veya “Anadolu Koleji” kısaca buydu. Kolej Müdürü Rahip C.C. Tracy, henüz yeni açılmış olmasına karşın, bu okulun bölgenin eğitim düzeyini yükselteceğini ve gençleri kamçılayacağını söylüyordu. Sivas Valisi sırrı Paşa da koleji gelip gördükten sonra bunun “bölgenin en iyi okulu olduğunu” söylemiştir.

Yeri gelmişken hemen şu kadarını söyleyelim: Merzifon koleji, açılışından altı yıl kadar sonra, 1893 Ocağında büyük bir olay yaratacaktı. Ermeni komitecilerinin buraya yuvalandığı, Ermeni ihtilâl bildirilerinin bu kolejde hazırlanıp çoğaltıldığı ve kolejin Kayayan ve Tumayan adlı Ermeni öğretmenlerinin bu ihtilâlcilere elebaşılık ettikleri anlaşılacaktı. Komplö ortaya çıkarılıp Kolejin Ermeni öğretmenleri suçsütlü yakalanıverince de Protestan misyonerleri, “yavuz hırsızın ev sahibini şaşırtması” gibi, kıyameti koparacaklardı. Mahkûm olan Ermeni komitecilerini ve özellikle Kayayan ve Tumayan adlı iki Ermeni protestan öğretmeni kurtarmak için Anglo-Sakson misyonerlerinin Amerika’da ve hele İngiltere’de yürüttükleri propaganda kampanyası sonucu Osmanlı Devletiyle İngiltere karşı karşıya bırakılacaktı, bu olay bütün 1893 yılı boyunca Türkiye ile İngiltere arasında büyük bir bunalım olarak sürecekti. Merzifon kolejinin 1893’teki müdürü Dr. Herrick de, -ne rastlantıysa- Protestan kilisesinin yürüttüğü o Türk düşmanlığı kampanyasının en kızgın günlerinde, kampanyanın merkezi Londra’da bulunacaktı...

BİR AZ İSTATİSTİK

Amerikan misyonerlerinin Türkiye Ermenileri arasında nasıl yoğun çalışmalar yapmış olduklarını daha iyi kavramak için birkaç istatistik vermek yerinde olur. Misyoner kaynaklarının verdiği bilgilere göre 1893 yılında Türkiye’de 1317 misyoner görev yapıyordu. Bunların 223’ü Amerika’dan gelmiş, geriye kalan 1094’ü yerli Ermeniler arasından seçilip yetiştirilmiş kişilerdi. O tarihe kadar Amerika’dan gelip Türkiye’de uzun yıllar çalışmış olan Protestan Misyonerlerinin sayısı 550 idi.

Misyonerlerin Türkiye’de 436 ibadet yeri vardı. Bunların 155’i tam kadrolu kilise, 281’ü daha küçük ibadet yerleriydi. Bu kiliselerde 228’i papaz olmak üzere 1006 kişi görev yapıyordu. Türkiye’de Ermeni protestan cemaati yaklaşık 60.000 kişiydi. Bunlardan 40.000 kadarı hiç şaşmadan pazar ayınlarına geliyordu. 35.000 kişi, pazar günleri ayinlerden ayrı olarak verilen derslere kayıtlıydı. 13.528 kişi misyoner papazlarına günah çıkartmıştı.

Yine 1893’te Amerikan misyonerlerinin Türkiye’de 5 koleji, bunlarda 4085 öğrencisi vardı, tam kadrolu yüksek kolejler şunlardı: Merzifon “Anadolu Koleji”, Antep “Merkezî Turkey Koleji”, Üsküdar Amerikan Kız Koleji, Harput “Fırat Koleji” ve Rumeli’de Samakov Eğitim Enstitüsü.

Bu kolejlere daha sonra yenilere eklenmiştir. Kayseri Talaş Koleji, Mersin Tarsus Koleji gibi. İstanbul’daki Robert Kolej ise misyonerler tarafından kurulmuş olmakla birlikte 1890’larda yine ayrı bir statüdeydi ve artık doğrudan misyonerlere bağlı değildi.

Yüksek kolejlerden başka misyonerlerin “high school” dedikleri orta dereceli 80 okulu vardı. Bunların 16’sı yatılı kız okullarıydı.

İlkokul düzeyindeki misyoner okullarının sayısı 530 idi. Türkiye’deki misyoner okullarının toplam 624 ve bunlarda okuyan öğrenci sayısı 27.400 idi.

Bu akamlar bugün için belki küçük gibi görülebilir. Ama bugünkü 50 milyon Türkiye’yi değil, o günkü nüfusu ve özellikle Ermeni nüfusunu düşünmek gerekir. Yaklaşık 1 milyon kadar bir Ermeni nüfusuna oranla bunlar daha büyük rakamlardı. Amerikan misyonerleri bu kadar küçük bir azınlık için 624 okul ve 436 ibadet yeri işletiyorlardı. Kaldı ki Ermeniler için açılan okullar ve kiliseler yalnız bu kadar da değildi. Bunların sayıları artıyordu.

İstatistikleri sürdürelim: Misyonerlerin İstanbul’da haftalık ve aylık birer gazeteleri vardı. İstanbul Amerikan İncil kitabevi, misyonerlerin başlıca yayın merkezlerinden biriydi. 1893 yılına kadar Türkiye’de 3 milyon İncil kitabı dağıtılmıştı. Dağıtılan öteki kitapların sayısı 4 milyonu aşmıştı. Yani 1893 yılında misyonerlerin Türkiye’de dağıttıkları kitap sayısı 7 milyonu aşmıştı. Bu yeni doğan bebekler de hesaba katılarak, her Ermeniyeye yedi kitap dağıtılmış demektir. Amerikan misyonerleri Türkiye’de yılda 285.000 dolar harcıyorlardı. Yaptıkları toplam harcamalar 10 milyon doları aşmıştı. Bunun 6 milyon dolarlık bölümü, yani

yarıdan fazlası, Amerikan vatandaşlarından toplanmıştı. Bu rakamları da bugünün değil, o günün ölçülerine vurarak düşünmek gerekir. 1886 yılında yapılan Merzifon Amerikan koleji 7 bin dolara malolmuştu. 10 milyon dolar gibi büyük bir parayla, Merzifon koleji ayarında 1728 okul yapılabilirdi.

Amerikan misyoner örgütü bu paraları hep Ermenilere harcamıştı. Bütün bu dolarlar, okullar, öğretmenler, kiliseler, papazlar, kitaplar, dergiler hep Ermeniler içinde. Yeryüzünde acaba başka hangi topluma, hangi azınlığa bu kadar Amerikan parası dökülmüştür?

Ermeni yazarlar, Osmanlı imparatorluğunun son döneminde, Ermenilerin eğitim düzeyinin Türklerden çok yüksek olduğunu sürekli yazarlar. Bununla da yetinmeyerek, Ermenilerin Türklerden çok daha yetenekli ve zeki olduklarını ileri sürerler. Kof bir böbürlenmeyle kendilerini avuturlar. Ermenilerin eğitim düzeyinin o zamanlar Türklerden daha yüksek olmasının Ermenilerin yeteneğiyle, zekâsıyla hiç mi hiç ilgisi yoktur. Yeryüzünün en geri, en yeteksiz, en geri zekâlı yamyam toplumunu al. Dök buna milyonlarca Amerikan dolarını. Getir Amerika'dan üniversite mezunu Amerikan profesörlerini, papazlarını. Yüzyıl boyunca durup dinlenmeden üzerinde işlesinler, çalışsınlar. Sonunda o yamyam toplumu bile bir yere varırdı. Ermenilerin vardıkları yer işte o kadar olmuştur! Amerika, iki toplumdan birini bağrına bas-sın, ötekini itsin. Birine, diyelim, ileri teknoloji sırlarını versin, ötekinden esirgesin. Birine know-how'ın tüm inceliklerini sonuna dek açsın, ötekine kapatsın. İki toplum arasında elbette geçici bir fark olurdu. Olmuştur. Ama o fark geçiciydi. Konuya uzun vadeli ve kapsamlı olarak bakmak gerekir. Yoksa Ermeni ırkçılarının dar kafalı değerlendirmesiyle doğru bir kanaate varılamaz.

Amerikan dış misyoner örgütünün sekreteri Judson Smith, yukarıdaki rakamların bir bölümü sıraladıktan sonra şöyle diyor:

“Bütün bu asil hizmetlerimiz, Ermeni milletini bize karşı sonsuz sevgi ve şükran duygularına garketti. Ve Ermenileri yüreklerini çelik bir çengelle misyonerlere bağladı. Artık Ermeni milleti, bu koruyucularının ve velinimetlerinin ellerinde bir balmumu parçası gibidir.”

Bunun Türkçesi, göbeğimiz birbirimize bağlandı, demektir. Ermeni, Amerikalının elinde yoğrulan bir hamur parçası demektir.

DEĞİRMENİN SUYU

Evet, Amerikan proteston misyoneri Türkiye Ermenisini avucunun içine almıştı ve bir hamur gibi yoğuruyordu artık, Amerikalı ile Ermeni'nin göbekleri birbirine bağlanmıştı.

Öte yandan, Atlantik ötesinde, sokaktaki Amerikalı da cüzdanıyla Ermeniye bağlanmıştı. Para oradan geliyordu. A.B.D. Sivas Konsolosu Juwett, Amerikan vatandaşının Türkiye'deki misyonerlere her yıl 200.000 dolar toplayıp gönderdiğini rapor ediyordu. Amerikan misyonerleri, 1893 yılına kadar Amerikan vatandaşlarından 6 milyon dolar aldıklarını yazıyorlardı. Bu para yıldan yıla artıyordu. Bir çarktır dönüyordu. Bir dolaptır dönüyordu. Ama bunun suyu nereden ve nasıl geliyordu. Üzerinde biraz durmak ve düşünmek gerek.

Bir defa şu bir gerçektir: Türkiye Ermenisine harcanan Amerikan dolarları, Amerikan Federal Devlet bütçesinden çıkmıyordu. Öyle olsaydı sorun basit olurdu. Konu A.B.D. yönetimini ve Senatosunu ilgilendirirdi. Gönderilen para az mıdır, çok mudur, yerine harcanmış mıdır, harcanmamış mıdır gibi sorular söz konusu olurdu.

Ama Ermenilere harcanan Amerikan parası, halktan toplanıyordu. Bu parayı toplayabilmek için Amerikan Protestan kilisesi kolları sıvayıp seferber oluyordu. Atlantik'ten Pasifik'e kadar baştan başa tüm Amerikan kiliseleri işe koyuluyor, Türkiye Ermenisine gönderilmek üzere Amerikan halkından para istiyordu. Paranın toplanabilmesi için binlerce kilisede, her pazar, "iğrence Türk" tem'ası binlerce kez Amerikan halkının kafasına sokuluyordu. Türk ne kadar çok kötülenebilirse ve "zavallı ve masum" Ermeni'ye yürekler ne kadar çok acındırılırsa, toplanan para o ölçüde artıyordu. Bu para ile Türkiye'deki Amerikan misyonerinin yüksek maaşları ödeniyor, misyonerlerinin Amerika'daki hayat düzeylerini Türkiye'de de sürdürmeleri sağlanıyor, Türkiye'deki misyoner okulları ve kiliseleri kurulup geliştiriliyor ve yaşatılıyordu. Ama toplanan paranın önemli bir bölümü Amerikan Protestan kilisesinin kasasına giriyordu. Başka bir deyimle, Protestan kilisesi, Türk ulusu kötülenerek zenginleşiyordu.

Merkantilist Amerikalı için ticaret bir din gibiydi. Protestan papazının gözünde ise din bir ticaretti. Amerikan misyonerleri Türkiye'deki tüm yatırımlarının birer "iş yatırımı", ticari yatırım olduğunu açık açık yazarlar. Bunlar, gelir getiren birer ticarethaneydi. Misyonerler din ticareti yapıyorlardı. Amerikan protestan kilisesi din duygularını

ticari amaçla sömürüyordu. Bu çarkı döndüren güç, Türk düşmanlığı ve Ermeni propagandasıydı.

Bunalım dönemlerinde Amerika'da yeni Türk düşmanlığı kampanyaları başlatılıyordu. Kampanyaya başka Amerikan kuruluşları ve Amerikan basım da katılıyordu. Amerika, baştan başa Türk düşmanlığıyla ayaklandırılıyordu. Bir uçtan bir uca çalkalanıyordu. Artık yalnız misyoner örgütüne para toplanmakla yetinilmiyor, zarar gören, zulüm gören zavallı Türkiye Ermenisine yardım da toplanıyordu. Ermeni işi ne kadar alevlendirilir ve ne kadar körüklenirse, protestan papazının cebine o kadar çok para giriyordu. Bunalım dönemlerinde protestan papazları ve misyonerleri yan gelirlerle zenginleşiyordu. "Türk zulmünü", "Türk barbarlığını" işleyen protestan yayınları bol sürüm yapıyordu. Türk'e ne kadar ağır saldırılırsa, dergiler, kitaplar o ölçüde satış yapıyor, yeni baskılar yapıyordu. Kilise önlerinde protestan papazlarının Türk düşmanlığıyla ilgili kitapları adeta kapışılıyordu. Türkiye'de uzun süren misyonerlik yapmış olan Bliss'ler, Sreene'ler, Hamlin'ler ve daha niceleri, Türk düşmanlığı üzerine ve Ermeni propagandasıyla ilgili kitaplarıyla zenginleşmişlerdir. Sürümü arttırabilmek için bu kitaplar iğrenç resimlerle süslenmiş ve protestan papazları sözde görüntüyle de Türk'e karşı bütün kinlerini kusmuşlardır. İlerde bu yayınlardan örnekler verilecektir.

Amerika'da, özellikle 1890'lardan sonra, Türk düşmanlığı kampanyaları giderek sıklaşmıştır. Bunlar, her vesileyle tekrarlanıp durmuştur. 1894 Sasun ayaklanması üzerine, Türkiye Ermenilerine yardım için, misyoner örgütü, Amerikan protestan kilisesi, Amerikan Kızıllaççı, başta Christian Herald olma üzere çeşitli Amerikan gazeteleri ve bazı diğer kuruluşlar seferber edilmiştir. Washington'daki Osmanlı Elçisi Mavroyeni Bey "bu bir dinî ayaklanmadır" diyordu. İki kişilik personeliyle çırpınıp kalmıştı. Amerikan Dışişleri Bakanlığına nota üstüne nota gönderiyordu. Protestan kilisesinin bu görülmemiş Türk düşmanlığı kampanyasını protesto ediyordu. Notaları, Amerikan Dışişleri dosyalarında kalıyordu. Protestan kilisesi kampanyayı azıtarak sürdürüyor, sürdürüyordu. Dindar Amerikan vatandaşı, ömründe yüzünü görmediği Türk'e kinle diş bileyerek ve zulüm gören zavallı din kardeşi Ermeni'ye karşı yüreği burkularak cüzdanını açıyor ve kilisenin sandığına birkaç dolar atıp çıkıyordu. Evet, Amerikalı, sokaktaki Amerikalı, Türkiye'nin yerini bilmiyordu. Türk insanını ömründe hiç görmemişti. Ama yeryüzünün bir yerinde "kanlı bir canavar" olduğunu, bunun adına Türk dendiğini, bu "canavarın" ve "barbarın" masum hristiyanları koyun gibi kesip

biçtiğini iyice kafasına sokmuştu. Sevap işlediğini, dine hizmet ettiğini, cennetlik olacağını sanarak cüzdanını açıyor ve para veriyordu.

Bu amansız Türk düşmanlığı kampanyasıyla toplanan paraların haddi hesabı yoktur. Küçük bir örnek bir fikir edinmeye yeter: Sasun ayaklanması üzerine, yalnız Sivas yöresi Ermenilerine Amerika'dan 150 bin dolar kadar para gönderilmiştir. 1896-1899 yıllarında bu paranın 148.896 doları Sivas Ermenilerine dağıtılmıştı. 1896 yılında 50.322 dolar, 1897 yılında 55.594 dolar, 1898 yılında 23.678 dolar ve 1899'da 18.514 dolar, ve toplam 148.896 dolar yalnız Sivas'ta dağıtılmıştır. Öteki yerlerde dağıtılan Amerikan dolarları bundan kat kat daha fazlaydı.

Bütün bu paraların her doları, her cent'i, Türk düşmanlığı yapılarak toplanmıştı. Yeryüzünde Türk milleti kadar başka hiçbir millet, hiçbir insan toplumu, böylesine yaygın, böylesine sürekli bir kin ve düşmanlık kampanyasına hedef olmamıştır.

Amerika'dan toplanan yardımlar, Türk Kızılayına veya Türk makamlarına teslim edilmiyordu. Amerikan misyonerlerince dağıtılıyordu. Hatta bunları dağıtmak için ta Amerika'dan özel görevliler gönderiliyordu. Bunlar tek tek Ermeni köylerini, Ermeni ailelerini dolaşıp yardımları dağıtıyorlardı. Dağıtırken bir kez daha düşmanlık propagandalarını esirgemiyorlardı. Anadolu Ermenisine, "Türk sana kötülük yapıyor, ama arkanda biz varız" diyorlardı. "İşte Boston'da, New York'taki, Şikago'daki Amerikan kardeşlerin bu parayı sana gönderdi" diyorlardı. Belirtmek gerekir ki, yardım adı altında, güya olaylarından zarar görenlere dağıtmak için toplanan Amerikan dolarlarının bir bölümü, gizlice, Hınçak ve Taşnak komitecilerine kaydırılıyordu. Bu paralarla komiteciler yeni silahlar alıp yeni kanlı eylemler düzenliyordu. Amerika'da yeni kampanyalar başlatılıyor, yeniden paralar toplanıyordu. Çark dönüp duruyordu. Her dönüşte, Türk, yeni iftiralara, yeni karalamalara uğruyor ve yerin dibine bastırılıyordu.

1895 yılında Amerika'da yürütülen "Ermenilere yardım" kampanyasında pek çok kilisede "Türlere lânet" duaları yapılmış, pek çok açık-hava mitinglerinde Türlere akıl almaz iftiralar atan "kararlar" alınmıştı. Her defasında Osmanlı Elçisi bu düşmanlık kampanyasına Amerikan Dışişlerinin dikkatini çekmişti. Elçinin notaları kampanyaya hiçbir etki yapamamıştı. Sonra bu, kampanyaya katılan "Christian Herald" adlı New York gazetesi, toplanan paraları Ermenilere dağıtmak üzere W. W' Howard adlı birini Van'a göndermişti. Osmanlı Elçisi Mavroyeni Bey, Mr. Howard'ın yayınları ve konuşmalarıyla koyu bir Türk düşmanı

olduğunu kanıtlamış bir kimse olduğunu 4 Ekim 1985 günü Amerika Dışişleri Bakanlığına resmen ve yazıyla bildirmişti. Buna rağmen Howard ve benzerleri Anadolu'ya gelmişler ve Ermenilere yardımları elden dağıtarak bir kez daha düşmanlık propagandası yapmışlardır.

AMERİKA'DA ERMENİ GÖÇMENLER

Amerika'da Ermeni propagandasının en sürekli kaynaklarından biri oraya göçedip yerleşen Ermenilerdir. Bunların büyük çoğunluğu gitmişlerdir. Amerika Ermeni kolonisinin nasıl olduğuna kısaca değinelim.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Amerika'da bir Ermeni varlığı yoktu. Ondan sonra, geçen yüzyılın ikinci yarısında azar azar Ermeni göçleri başladı.

Amerika'dan Türkiye'ye ilk gelenler tacirlerle misyonerlerdi. Türkiye'den Amerika'ya ilk giden Ermeniler de bunların kayırıp korudukları kimseler oldu.

Türkiye'den Ermeni göçünü öncü misyonerler başlattı. Misyonerler önce, verdikleri eğitim-öğretimle Ermeni çocukları arasında Amerika özlemi yarattı. Yeni Dünya'yı gidip görme arzusunu kamçıldılar. Misyonerlerin eğitiminden geçen her Ermeni çocuğu birer Amerika hayranı olup çıkıyordu.

1840'lardan başlayarak Misyonerler Amerika'ya Ermeni öğrencileri göndermeğe başladılar. O tarihlerde Osmanlı Devleti, Avrupa'ya öğrenci gönderiyordu. Bunlar dönüp Devlet hizmetine giriyorlardı. Misyonerler kendilerini düşünerek Ermeni öğrencilerini Amerika'ya öğrenime gönderiyorlardı. İlk gönderdikleri de papaz adayı Ermenilerdi. Bunlar, Amerika'daki Teoloji yüksek okullarında yerleştiriliyordu. Amaç, okullarını bitirdikten sonra Türkiye'de protestan kiliselerinde görev almaktı. Bunları misyonerler kendilerine yardımcı olarak kullanacaklardı. Bunlar aracılığıyla Türkiye'de protestan mezhebini yayacaklardı.

Gidenlerin bir bölümü geri döndü, ama bazıları da dönmedi. Dönenler protestan kiliselerinde görev aldılar. İçlerinden sivrilenenler de oldu. Türkiye protestan cemaatinin başına geçen, daha sonra Kudüs Ermeni patrikliğine yükseltlen Harution Vahabedian bunlardan biriydi.

Misyonerler yalnız papaz yetiştirmek için öğrenci göndermekle kalmadılar. Öteki Amerikan yüksek okullarına, Yale, Princeton gibi Amerikan Üniversitelerine de Ermeni öğrencileri yerleştirdiler. Bunların da bir bölümü Amerikan pasaportuyla geri döndü. Amerikan vatandaşı olarak İstanbul'da çalıştılar. Örneğin 1891 yılında, İstanbul'da Amerikan vatandaşı 6 Ermeni doktor ve 2 Ermeni dişçi vardı. Bunlar, misyonerlerin Amerika'ya gönderip yetiştirdikleri ve orada buldukları sırada Amerikan vatandaşlığına geçirilen kimselerdi.

Öğrenim için Amerika'ya gidip oraya yerleşen Ermeni gençlerinin sayısı, 1890 yılında 70 kadardı. Bunlar, Amerika'da Ermeni kolonisinin ilk çekirdeğini oluşturdular.

Sayıları henüz pek azdı. Ama yüksek öğrenim görmüş, genç ve dinamik kişilerdi. Koyu birer Türk düşmanı olarak yetiştirilmişlerdi. Üstelik Amerikan misyonerlerinin ve protestan kilisesinin protégé'leriydiler, Arkalarında Amerikan protestan kilisesinin desteği vardı.

Misyoner yetiştirmesi bu aydın Ermeni gençleri, Amerika'da Türk düşmanlığını yaymak bakımından sayılarına oranla büyük rol oynadılar.

Amerika'ya yerleşen ikinci Ermeni gurubu, yeni yetişme küçük tüccar takımıydı. Bunların gidişinde de Amerikan tüccarıyla Amerikan misyonerleri etkili olmuşlardır. Bunlar da misyonerlerin ve tüccarın yardımcıları, yamakları hatta uşaklarıydılar. Amerikalılarla düşe kalka Amerika'da iş tutmağa özenmişlerdi. Bunların öğrenim durumları daha düşüktü. Kimileri birkaç yıl misyoner okullarında okumuşlardı. Kimileri misyonerlerin yanlarında uşak, postacı gibi ayak hizmetlerinde çalışmışlardı. Örneğin Harputlu Agop Bobigian, misyonerlerin yanlarında uşak olarak çalıştıktan sonra, 1876 yılında Amerika'ya gitmiş, tutunamayıp geri dönmüş, bu defa papaz yamağı olarak misyonerlerin yanında çalışmağa başlamış, misyonerin biriyle kavga edip ayrılmış, sonra yeniden Amerika'ya gidip hah dükkânı açmıştı. Jakob Arekelyan adlı bir başka Ermeni genci, bir misyoner ailesinin uşağı olarak Amerika'ya gitmiş, oraya varınca uşaklığı bırakıp Boston'da bir ticarethane açmış ve tutunmuştu. Bir bölüm Ermeni'de Amerika tüccarının yanında simsar olarak çalışıp Türkiye'de biraz para yaptıktan sonra Amerika'ya gitmiş ve kendi başına birer iş yeri açmışlardı. 1880'lerde Amerika'nın Bostan, Şikago, New York gibi kentlerinde ufak ufak Ermeni dükkanları veya mağazaları açıldığı görülür. Bunlar halı, kilim vb. gibi Türk mâlları satıyorlardı.

Bu gurup, birinci gruba oranla daha az öğrenim görmüştü. Ama hırslı, patavatsız, küstah bir yanları vardı bunların. Hele Türk düşmanlığı söz konusu olunca bunlar, boylarından büyük işlere kalkışmışlar, Türk düşmanlığını veya Ermeni propagandasını ticari reklâm aracı olarak kullanmışlardır. Bu düşmanlık babadan oğula, oğuldan toruna aktarılmış ve Ermeni işadamlarının bir ikinci karakteri olup çıkmıştır. O günlerde başlayan düşmanlık, eksilmeden sürüp gitmiştir. Bunlar münasebeti olsun olmasın, Amerikan gazetelerine, Amerikan Senatosuna, Amerikan Cumhurbaşkanlığına mektuplar, telgraflar yollamışlar ve bunu bir huy haline getirmişlerdir.

Amerika'daki ilk Ermeni komitelerini, irili ufaklı propaganda yayınlarını bunlarla sürekli beslemişlerdir. Zaman Zaman komitecilerle çatışıp öldürülenler de olmuştur. Ama genellikle Ermeni tüccarı ve işadamı, Amerika'da Türk düşmanlığını körükleyen guruplardan biri olarak ortaya çıkmış ve hep öyle kalmıştır.

Öğrenci ve küçük tüccar takımın arkasında, 1890'lara doğru, küçük esnaf, zanaatkâr ve köylü Ermeniler de Amerika'ya göçe başlamışlardır. Bunlar öncelikle misyoner çalışmalarının en yoğun olduğu Harput, Merzifon, Erzurum gibi yörelerden kalkıp Amerika'ya gitmişlerdir. Çalışıp para kazanmak niyetiyle gitmişlerdir. Önce bekârlar gitmiş, sonra ailelerini ve yakınlarını çekmişlerdir. Gidenlerin çoğu askerlik bedeli ödememek için gidiyordu. Sonra bunlara Ermeni kızları gönderiliyordu. Harput'taki Amerikan konsolosluğunun yazdığına göre, 1900 yıllarında Harput'tan her yıl evlenmek üzere 100 kadar Ermeni kızı Amerika'ya gönderiliyordu.

Giderek Türkiye Ermenileri bir çeşit "Amerika sıtmasına" tutuldular. Göçler çorap söküğü gibi artmağa başladı. Bugün yurt dışına gitmek için uğraşan Türk işçileri gibi, doksan yıl önce, Anadolu Ermenileri arasında Amerika'ya gitmek için aynı yaygın eğilim görülüyordu. Ancak, kısıtlamalar çok fazlaydı. Osmanlı yönetimi, bazı yörelerde nüfus azalmasın diye, Ermenilerin göçünü çok kısıtlıyordu. Amerikalılar da sağlık bakımından sıkı kontrolden geçirmeden göçmen almak istemiyordu. Doğu Anadolu'da trahoma gibi hastalıklar oldukça yaygındı. O yüzden Ermenilerin göçleri iki kat güçleşiyordu. Bu güç durumda Amerika'ya kaçak Ermeni göçmeni götürmek üzere Ermeni simsarları türedi. Hattâ bir çeşit örgütler bile kuruldu. Osmanlı ve Amerikan makamları göçü serbest bıraksalardı, Anadolu Ermenileri daha 1900 yıllarında kitleler halinde Amerika'ya göçedecekler ve Anadolu'da Ermeni nüfusu

kalmayacak gibi görünüyordu. Ama toplu göçlere ne Türk makamları, ne Amerikalılar izin vermiyorlardı. Buna rağmen 1890-1900 yılları arasında yaklaşık 12.000 kadar Ermeni'nin Amerika'ya göçettiği anlaşılıyor.

İlk giden Ermeni göçmenleri, Amerikan misyonerleri merkezi olan Boston çevresinde, özellikle Worcester kentinde kümeleniler. Burada 1891 yılında ilk Ermeni kilisesi açıldı. A.B.D.'nin öteki ucuna, California eyaletinin Fresne kentine ise yalnız Merzifon'dan küçük bir Ermeni grubu gitmişti.

1901 yılından sonra Ermeni göçleri giderek hızlandı. İkinci Meşrutiyet döneminde göç sınırlamalarının biraz gevşetildiği ve bundan yararlanan Ermenilerin topluca Amerika'ya göçetmeğe yöneldikleri görülüyor. 1908 yılında 3.300, 1910 yılında 5.500 ve 1913 yılında 9.355 Ermeni Türkiye'den Amerika'ya göçetmiştir. Birinci Dünya Savaşını arifesinde Amerika'daki Ermeni kolonisi 50.000 nüfusu aşmıştı.

Bu koloninin oluşması aşamasında Hınçak ve Taşnak komiteleri hiç zaman yitirmeden Amerika'da çalışmaya koyulmuşlardır. 1890 yılında Hançak komitesinin kurucularından biri Nisan Garabedian Amerika Ermenileri arasına gönderilmiş ve hemen orada örgütün gizli hücrelerini kurmuştur. Hınçak komitesinin açık propagandasını yapmış, komite çalışmaları için Amerika Ermeni göçmenleri arasında paralar toplamış, toplantılar, açık hava mitingleri düzenlemiştir. Hemen arkasından Taşnak komitesi de Amerika Ermenilerine el atmıştır. Avrupa ve Türkiye Ermenileri arasında olduğu gibi Amerika Ermeni göçmenleri arasında da daha 1890'larda yoğun Hınçak ve Taşnak çalışmaları yapıldığı anlaşılıyor. Amerika'da 1903'te, 36, 1907'de 48 ve 1914'te 77 Taşnak komitesi kurulmuştur. Hınçaklar da kendi yönlerinden 1500 kadar eğitilmiş "fedai" toplamışlardı. Amerikan Ermeni kolonisi, Hınçak ve Taşnak düşüncelerine göre mayalandırılmıştı.

AMERİKA'DA PROPAGANDA PATLAMASI

Ermeni Hınçak komitesi, Ağustos 1894'te, Bitlis'in Sasun kazasında bir ayaklanma çıkardı. Ermeni çeteleriyle Türk askeri arasındaki çarpışmalar yaklaşık bir ay kadar sürdü ve ayaklanma bastırıldı. Yaklaşık 900 kişi öldü.

Sasun'da silâhlar patlarken, Atlantik ötesinde de büyük bir propaganda patlaması oldu. Protestan kilisesinin öncülük ettiği, Amerika'daki küçük Ermeni kolonisinin ve Amerikan basınının da katıldığı bu

kampanyada, Türkiye en ağır biçimde karalandı. Ermenilerin ayaklanma çıkardıkları gözardı edildi, sırf hristiyan oldukları için kılıçtan geçirildikleri ileri sürüldü. Kiliselerde Türkleri lânetleme duaları, meydanlarda protesto mitingleri yapıldı. Gazetelerde ve dergilerde koyu düşmanlık yazıları yazıldı. Arkasından pek çok broşür ve kitap yayınlandı. En düşmanca kitapları çoğu Türkiye’de görev yapmış misyonerler yazdılar. 1890’lardan kalma o yayınlar bugün kitaplıkları doldurur. Türkiye’de bulunmuş Amerikan Misyonerlerinden Rahip Edwin M. Blisa, Turkey, The Armenian Atrocities (Türkiye ve Ermeni Vahşeti), adlı kitabı yayınladı. Kendisine Robert Kolej’in kurucusu ve sonra müdürü olan Cyrus Hamlin de yardım etti. A.W. Williams adlı bir başka misyoner rahip, Bleeding Armenia (Kanayan Ermenistan) başlıklı bir kitap yazıp piyasaya sürdü. Frederick Davis Grenee adlı Misyoner de Armenian Massacres or The Sword of Mohammed (Ermeni Katliamı veya Muhammed’in Kılıcı) başlıklı kitabı yayınladı. Her üç kitap da 1896 yılında Amerika’da basıldı. Bunlar gibi daha birçok broşür ve kitap yayınlandı. Bunlar Türkiye’ye karşı yürütölegelen Ermeni propaganda-sının bir çeşit “klasik” eserleri durumundadır. Ermeni ve Ermeni dostu yazarlarca sürekli kaynak olarak kullanılmaktadır.

Türkiye’de uzun yıllar Ermenileri eğitmiş olan Amerikan misyonerlerinin ne gibi duygular taşıdıklarını ve Ermenileri nasıl yetiştirmiş olduklarını anlamak için bu misyoner yayınlarını karıştırmak gerekir. Van’da görev yaptıktan sonra Amerika’ya dönen misyoner F.D. Greene’in “Ermeni Katliamı veya Muhammed’in Kılıcı” başlıklı kitabını kısaca görelim:

Kitap, “Muhammed’in kılıcıyla Ermenistan’da katledilen Hristiyanların Hatırasına” adanmıştır, iç kapağında bu ithafı okuduktan sonra Önsöz’e- bir göz atıyoruz. Greene, “Bu kitap, cinayetlerin ve yağmaların yürekler parçalayan tüm ayrıntılarıyla Sasun ‘da birkaç ay önce yapılan ilk büyük Ermeni katliamının dehşetini kanıtlamak için hazırlandı,” diyor, Ama kanıtlayamıyor. Kanıt olarak altı imzasız mektup yayınlıyor. Bunların Türkiye’de oturan kimselerce (misyonerlerce) yazıldığını, ama adlarının şimdilik açıklanmayacağını söylüyor. Bu mektupları yazanların hiçbiri gözleriyle katliama tanık olmamışlar. Başkalarından duymuşlar. Katliam yapıldığı söyleniyormuş. Ama gören yok. Yalnız söylenti var. Misyonerlerin kanıt dediği bu kadar.

AMERİKALI PIERRE L'ERMİTE

Amerikalı Greene, Sasun'da yapılan sözde katliam konusunu geçiyor. Asıl amacını ondan sonra ortaya vuruyor. Tıpkı karanlık ortaçağdaki Pierre l'Ermite adlı papaz gibi, Türkiye'ye karşı bir haçlı seferi düzenlenmesini istiyor. Haçlı seferi çağrısında bulunuyor. Türkiye'ye karşı böyle bir sefer açmamış olan Avrupa devletlerine tek tek çatıyor. İngiltere, Mısır'ı, Kıbrıs'a almakla ve Osmanlı tahvillerinin faizleriyle yetiniyor-muş ve Ermeniler için savaşa girmiyormuş. Fransa, Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik parolasını yalnız kendisi için düşünüyormuş ve Ermeni'yi aklına getirmiyormuş. "Balkan yarımadası için bir tek Pomeranya askeri bile harcamam" diyen Alman Şansölyesi Bismark, Ermeniler için de askeri harcamıyormuş. Kutsal Rusya, "armut piş, ağzıma düş" diye bekli-yormuş. Ermeni ağacının dalını şöyle bir ırgalamaya bile üşeniyormuş. Greene, "ah nerde o ortaçağ haçlı şövalyeleri" der gibi hayıflanıyor ve bugün artık "hristiyan hristiyan değil ki" diyor. Türkiye'ye silahlı dış müdahale yapılması için ısrar ediyor. Şunu yazıyor:

"Türkiye ne çekiyorsa kötü Müslüman yönetiminden çekiyor. Şartlar değişirse İmparatorluktaki bu güzel ırkın nasıl ilerleyeceğini biliyorum. Ermeni halkının büyük fizikî, zihni ve ahlâki yeteneklerini biliyorum. Ama bu kadar büyük yeteneği enerjisi ve zekâsı olan bu halkın bu kadar uzun zaman tabi durumunda kalmasını akıl almıyor.

"Ermeniler bu durumda bırakılacak idiyse Berlin antlaşmasında Ermeni adının anılmış olması boşunadır. Reform işini, Ermenileri kılıçtan geçirenlerin (Türklerin) eline bırakmak, Ermenileri yokolmaya terketmek demektir ve bu kanlı esere Avrupa'nın mührünü basmak demektir. Tarihin de sık sık gösterdiği gibi, Türkiye'yi ıslah etmenin tek yolu, silahlı dış müdahaledir. Müdahale tehdidi değil, müdahalenin kendisidir."

Greene sözünü sürdürüyor ve Türkiye'ye karşı askeri müdahalenin hangi devletçe yapılması gerektiği söylüyor:

"Yeri ve gücü bakımından, iş, başta Rusya'ya düşer. Rusya Türkiye'ye girerse, bütün uygar dünyaca onaylanır. İngiltere'nin Mısır'ı ele geçirmesi gibi, Ermenistan'da da Rusya'nın eli kolu serbest olacaktır. İngiltere bunu açıkça kabul ederse dünyanın sevgi ve saygısını kazanır.

"1895 paskalyasında Mr. Gladstone ile evinde görüşken, "Doğu sorunu açmanın korkunç bir şey olacağını söyleyenlere ne dersiniz?" dedim. Birden şimşek gibi parlayıp yanıtladı: "Doğu sorununu

kapatmanın tek yolu onu açmaktır” dedi. Avrupa Devlet adamları da bu açık, dürüst ve kesin düşünceyi paylaşırlarsa “Hasta Adam”ın işini bitirmek uzun sürmez.

“Gerçekte, “Hasta Adam” zaten ölmüştür. Onu ortadan kaldırmanın tek yolu, gözden uzak bir yerlere gömmektir... Avrupalı cenazecilerden her- biri bu cenazenin bir parçasını gömmeli, onun mirasından belli ölçüde pay almalı ve mirasın geri kalanını da “Hasta Adam”ın mutlu öksüz çocukları adına yönetmelidirler.”

Amerikan Misyoneri Greene, artık ölmüş saydığı Osmanlı İmparatorluğunun ortadan kaldırılmasını, her Avrupalı devletin bundan alacağı payı almasını, geri kalanını da “mutlu öksüz” Ermeniler adına yine Avrupa devletlerinin yönetmesini savunuyor. Amerika Birleşik Devletleri o tarihte Monroe doktrini izliyor, Avrupa savaşlarına katılmıyor, Avrupa Barış Konferanslarında da bulunmuyordu. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Berlin barış antlaşmasında da A.B.D.’nin imzası yoktu. Tarihte ilk kez o antlaşmada adı geçen Ermeniler konusunda, Amerika’nın müdahale etmeğe hukuken hakkı yoktu. Ama Avrupa devletleri Ermeniler adına Türkiye’ye haçlı seferi açabilirler ve Türkiye’nin işini bitirebilirlerdi. Bu tarihi misyonu hangi devletin üstleneceği, Amerikalı misyonerin gözünde hiç önemli değildi. Yeter ki birileri ortaya atılıp bu işi yapsındı.

“Bunu kimlerin yapacağı önemli değil. Protestan, Ortodoks veya Katolik olmuş hiç farketmez. Diplomatik satranç tahtasında oyun nasıl oynanacaktır, hiç aldırmam. Yeter ki Türk yönetimine son verilsin” diyordu.

Bunları söyleyen Amerikalı misyonerin gözünde Türk’e hiç yer yok. Osmanlı İmparatorluğu ortadan kaldırılacak. Hristiyan devletlerin her biri birer parça alacak. Mirasın geri kalanı Hasta Adam’ın “mutlu öksüz” çocuğu Ermeni adına yönetilecek. Buraya kadar açık. Ya Türk halkı ne olacak? Bu yeni haçlı düzeninde Türk halkına hiç bir yer yoktur. Şu gök kubbe altında Türk’ün mendil kadarlık bile bir yeri, yurdu olmayacaktır. 1877- 1878 Türk-Rus Savaşında, üç milyon Rumeli Türk’ü beş yüzyıllık yurtlarından sökülüp atılmışlardı. Bunların yarım milyon kadarı kılıçtan geçirilmişti. O zaman “bakiyyel-üs seyf” denen “kılıç artığı” Türk göçmenleri, Amerikan misyonerlerinin gözleri önünde, İstanbul sokaklarında, cami avlularında, mescitlerde, hanlarda “sinekler gibi” kırılmışlardı. Bebek sırtlarına kurulmuş Cyrus Hamlin gibi Amerikan misyoner kodamanları bu büyük insanlık faciasını seyretmişlerdi. Rumeli’nin işi

hemen hemen bitirilmişti. Şimdi sıra Anadolu'ya gelmişti. Aynı insanlık faciasının daha büyüğünün Anadolu'da tekrarlanması isteniyordu. Onbeş milyon Türk'ün dokuzyüz bin veya bir milyon hristiyan Ermeni adına harcanması isteniyordu. Üç milyon Türk'ü yerinden yurdundan kopararak, yarım milyon Türk'ü kılıçtan geçirerek bir Bulgar Prenslığı kurulmuştu da Ermeni devleti neden kurulmayacaktı?

RUSYA'YA PEŞKEŞ

Amerikan misyoneri Greene, Ermeniler için neler yapılabileceğini soruyor ve kendine göre "çözüm yolları" veya "icra plânları" ortaya atıyor, ilk önerdiği çözüm yolu Doğu Anadolu'nun Rusya'ya peşkeş çekilmesiydi. Bunu şöyle savunuyordu:

"Önce Rusya'ya katılma konusunu ele alalım. Anadolu'da çile dolduranların (Ermenilerin) kendileri buna dua ederler. Rusya'da buna her an hazırdır. Başka seçenek yoksa, dünya bunu alkışlayacaktır. Rusya, ham, aptal ve bazen kabadır; ama Türkiye gibi köhne, düşkün ve bunak değildir. "Hasta Adam"ın hastalığı iflâh olmaz ve gittikçe ağırlaşmaktadır. Kuzeyli kabadayı ise gençtir, dinçtir, tertemiz kanlıdır ve enerji doludur... Bu satırların yazarı (Greene): Türkiye'den Kafkasya'ya geçince, çölden bahçeye, tehlikeden güvenceye, kıtlıktan ve kederden bolluğa ve neşeye geçmiştir..."

Cömert Amerikalı, Doğu Anadolu'yu işte böyle Rusya'ya peşkeş çekiyordu. Rus yayılmasına davetiye çıkarıyordu. Herhalde Türk o topraktan atılmalıydı. Atılırsa ve o yerler Rus imparatorluğuna katılırsa, dünya bunu alkışlayacaktı. (NATO'nun kulakları çınlasın!)

Doğu Anadolu'nun Rusya'ya katılması çözüm yollarından biriydi. Bu sık gerçekleşemezse, o zaman ikinci yol denenmeliydi. O da Ermenilere ayrı bir Devlet kurdukmaktı. Greene şöyle diyordu:

"İkinci çözüm, Ermenistan özerkliğidir. Tıpkı Bulgaristan'ınki gibi. Bu, coğrafi zorlukları, nüfusun karakterini ve dağılışını; Rusya'nın ve öteki Devletlerin huylarını bilmeyenlerin düşledikleri bir çözüm yoludur."

Yani, Amerikalı misyonerin gözünde, bu çözüm yolu pek zor görünüyordu. Açıkça söylemiyordu ama Doğu Anadolu'da Ermenilerin pek küçük bir azınlık olduğunu biliyordu. Bunu bilmeyenler Ermeni devleti kurmayı düşünüyordu. Kurulsa bile yaşar mıydı bu iğreti devlet? Ermeniden beş- on kat daha fazla olan Türk-Müslüman halkı kılıçtan

mı geçirilecekti? Geçirilmeyecekse küçük Ermeni azınlığı bu büyük çoğunluğu nasıl egemenliği altına alacaktı? Böyle bir ortamda devlet olmağa kalkışacak küçük Ermeni toplumu, Türk-Müslüman denizinde boğulup gitmez miydi? Sonra, Rusya'nın ve öteki devletlerin "huylarını" da hesaba katmak gerekecekti. Kısacası bu ikinci yol, çıkmaz bir yol gibi görünüyordu. Greene, bunu atlayıp sonuncu şıkka geliyordu:

"Geriyeye tek çözüm kalıyor, diyordu. Avrupa devletlerinin burada (Doğu Anadolu'da) yapacakları ve Türkiye'ye rapor edecekleri köklü ve güçlü idari reform. Ama Berlin antlaşmasınının 61. maddesinde öngürüldüğü gibi tersinden reform eğil... İngiltere böyle bir reform için güvencedir. Güçlükleri yok değildir. Ama bu çözüm yolunun Türkiye Ermenilerinin çoğunluğu Prof. James Bryce'nın kurduğu İngiliz-Ermenî Derneği (Anglo-Armenian Society) ve Amerika'daki Ermeni Dostları Derneği (Phil-Armenic Society) destekliyorlar."

Berlin Andlaşmasınının 61. maddesi Ermeniler için Doğu Anadolu'da reform yapılmasını öngürüyordu. Bu işi Osmanlı Hükümetine bırakıyordu. Yani Türkiye oralarda reform yapacak, sonra yaptıklarını Berlin Andlaşmasını imzalayan devletlere bildirecekti. Mr. Greene, bunu ters buluyor. Reform, öyle olmamalı idi. Avrupa devletlerince yapılmalıydı. Yaptıklarından sonra Babilî'ye bilgi verilmeliydi. Bunun anlamı, Doğu Anadolu'nun Avrupa Devletleri yönetimine geçmesi, Türk egemenliğinin buradan silinmesi demektir. Avrupa hristiyan devletleri, Anadolu'da bir çeşit ortak yönetim, **condominium** kurmalıydılar. Ermeni'yi kanatlan altına almalıydılar. Küçük bir azınlık oldukları için kendi başlarına bir devlet kurarlarsa Ermeniler bunu yaşatamazlardı. Ama Avrupa devletlerin koruyucu kanatları altında güvencede olurlardı.

Bunu Türkiye Ermenilerinin çoğunluğundan başka İngiltere'de ve Amerika'da kurulan Ermeni Dostları dernekleri de destekliyorlardı. İngiltere'de Ermeni propagandasının bayraktarlığını yapan İngiliz - Ermeni Derneği veya Komitesini, James Bryce adında birisi kurmuştu. Ermeni sorunuyla ilgilenen Türk aydınları bu adı not etmelidirler. James Bryce, İngiliz intelijans servisininin bir elemanı olarak 1876 yılında Doğu Anadolu'ya gönderilmişti. Ermenilerle orada tanıştı. Ağrı dağına gördü. Eteklerine biraz tırmandı. Geri döndükten sonra Ermeni uzmanı olarak geçinmeğe başladı. İngiliz tarihin en azılı Türk düşmanlarından biri olan Gladstone'un çömezidi. Onun liberal partisinden parlamentoya girdi. İngiliz - Ermeni derneğini kurdu. Ondan sonra elli yıl boyunca İngiltere'de Ermeni davasının şampiyonluğunu yaptı. Türk olan her şeye

düşmandı. Bu düşmanlığını son nefesine kadar sürdürdü. Bunun gibi bir avuç insan daha vardı. Almanya'da Johannes Lepsius, Amerika'da Frederick Davis Greene Edwin M. Bliss ve benzerleri gibi. Ermeni propagandacıları bunların çömezleri, yetiştirmeleridir. Hâlâ onları minnetle anarlar. Londra'daki İngiliz-Ermeni derneği örnek alınarak Amerika'da da Phil-Armenic derneği kurulmuştu. (Dikkat buyurulsun Filarmonik değil, Phil-Armenic. Senfonik orkestra değil, kakafonik orkestra söz konusudur.) Bu iki dernek, İngiltere'de ve Amerika'da Ermeni propagandasına başı çekmişlerdi ve kakafonik birer orkestra gibi yeri titretmişlerdi. İşte bu iki dernek de Anadolu'nun Avrupa devletleri yönetimine alınmasını, Türk yönetiminin Anadolu'dan atılmasını savunuyorlardır.

İŞİN İÇİNDE İŞ Mİ?

Gürültülü Ermeni propagandası arasında insanın aklı bir şeye takılıyor: Acaba işin içinde iş mi vardı? Ondokuzuncu yüzyılda Anadolu'yu istilâ eden Amerika misyonerleri, bir yandan bir "balmumu" parçası gibi Ermeni'yi avuçlarının içinde yoğururken, öte yandan Türkiye'nin yerüstü ve yeraltı zenginliklerini de dikkatle inceliyorlardı. Türkiye'de açılan Amerikan konsolosluklarının da ilk işlerinden biri Anadolu'nun yerüstü ve yeraltı zenginlikleri üzerine ayrıntılı raporlar hazırlamak olmuştur.

1886 yılında kurulan Sivas Amerikan Konsolosluğunun Washington'a gönderdiği ilk önemli raporlarından biri Anadolu maden kaynakları üzerineydi. 4 Kasım 1887 tarihli ve onbeş sayfa uzunluğundaki bu raporda Konsolos Jewett şöyle söze giriyordu:

"Anadolu'nun maden kaynakları pek zengin, ama pek az geliştirilmiştir. Bir başka hükümetin elinde olsaydı bu maden kaynakları yüzyılın en büyük verimini ve servetini sağlardı. Ama bugünkü koşullarda bunlar hemen hemen hiç değer taşımıyor."

"Bir başka hükümetin elinde olsaydı" sözleriyle ne demek isteniyordu? İster istemez insanın kafasında sorular beliriyor. Ama konsolos Jewet bu sorunun cevabını açık-seçik vermiyordu. Tek tek madenleri, bunların yerlerini ne kadarının işlendiğini, ne kadarının dışa satıldığını vs. anlatıyordu. Diğer Amerikan konsoloslukları raporlarında da sık sık Türkiye'nin yerüstü ve yeraltı zenginlikleri üzerinde duruluyordu. Amerikalılar, Anadolu'nun zenginliğine hayran kalıyorlardı. Havasını, suyunu da pek beğeniyorlardı. İzmit'ten Harput'a kadar Anadolu'nun

çeşitli yörelerinde misyonerlik görevi yapmış olan Amerikalı rahibe Maria A. West, *The Romance of Missions* adlı anılarında ve izlenimlerinde Anadolu'nun doğal güzelliklerini romantik bir dille canlandırıyor, anlatıyordu. Öteki misyoner yayınlarında da bu güzelliklere, zenginliklere değiniliyordu.

Greene, "Türkiye Ermenistanı" dediği Doğu Anadolu'ya Anglo-Sakson okuyuculara şöyle tanıtıyor:

"Dörtgen biçimde altmış bin mil karelik bir yayla, Yaklaşık Iowa eyaleti kadar... İklimi yumuşak. Havası parlak ve cana can katıyor. Kuru; ağaçsız bir bölge. Ama sulanınca verimli oluyor. Madeni ve kömürü bol... Tarım metodlarının ikelliği yüzünden şimdilik toprağın ancak bir parçasında tarım yapılıyor. Maden kaynaklarına hiç el sürülmemiş. Türk'te para ve kafa yok ki!..."

"The United Society of Christian Endeavour" adlı misyoner örgütünün başkanı Francis E. Clark, biraz daha açık konuşarak şunları yazıyor: "Türk egemenliği umutsuz ve iflah olmaz biçimde kötüdür. "Altıyüzyıllık tarihin bize öğrettiği şudur ki, Türk egemenliğini değiştirmek konusunda nefes tüketmenin bir yararı yoktur. Bu egemenliğe son vermekten başka çıkar yol kalmamıştır. Onu değiştirmek söz konusu değildir. Tek umut Türk egemenliğine son vermektir..." Peki neden? Amerikalı misyoner baklayı ağzından çıkarıyor ve diyor ki: "Filistin'den Anadolu'ya gelen bir gezginci, büyük doğal kaynakları ve geniş olanakları bulunan bir ülkeyle karşılaşır. Toprağı verimli değerli madenleri sonsuz bir ülke. Hızlı hızlı akan ırmakları, sarp ve yalçın dağ manzaraları olan bir ülke. Türk buradan atılırsa ve burada uygun bir başka egemenlik kurulursa o zaman Cook's Parties and Gaze'se Tourists şirketinin yayınlarında şahane Toros ülkesini okuruz. Kilikya kapıları turiste açılır.

O zaman gizli hazineleri, işletmecilere mühürlü tutulan madenler, dünya kasalarına servet akıtır. Şimdi ise Türk, madenlere dokunulmadıkça milletin zenginliği yerinde kalır diye düşünüyor. Yabancıların gelip bu madenleri açmalarına ve arabalar dolusu altın ve gümüş taşımalarına izin vermiyor." İşte şimdi biraz kavrar gibi olduk. Amerikan misyoneri, Tanrı, İsa, Meryem filân derken, Ermeni filan diye gürültü koparıırken, meğer Anadolu'nun zenginliğini incelemiş. Harput'a oturup akıp giden Fırat'ı seyretmiş. "Dicle, Fırat akıyor, Türk, aval aval bakıyor" demiş. Kilikya'dan- girip incelemiş. İzmir'den içeri dalıp dolaşmış. Sivas'tan, Erzurum'dan, Van'dan bakmış. Baktıkça bu ülkeye içi gitmiş. Ah burada neler yapılmaz! Gel gör ki, şu kahrolası koca Türk buraya

bağdaş kurmuş oturuyor. Oturduğu yerin altüstü altın. Ama ne kendi işletiyor, ne başkasına koklatıyor. Hırslı, para canlısı, dinamik Amerikalı bu uyuşuk Türke bakınca kahrolmaz mı? Kılı kıpırdamıyor Türk'ün. Oturmuş Anadolu'nun üstüne, çubuğunu, tüttürüyor. "Bir hırka, bir lokma" geçinip gidiyoruz işte, Allah'a şükür" diyor. Arada bir kispet giyip şu yeşil ovada güreş tutuyor. Sonra gene yerine oturuyor. O koca çınarın gölgesinde nargile tüttürürken, ağır ağır sırt çantasını yüklenip haldır haldır Anadolu'yu dolaşan, Uludağ'a, Ağrı'ya tırmanan Amerikan misyonerine de sanki bıyık altında gülümsüyor gibi: "Keferenin zoruna bak hale. Allah 'm bu sığağında kan-ter içinde dolaşıp dağları filan tırmanıyor!"

Amerikalı bir kat daha kahroluyor. İçinden, "vuracaksın (Hasta Adam'a) tekme, diyor. Atacaksın Anadolu'dan. Dalacaksın bu top-rağa. Bak neler olmaz. Gel gör bak (Ermenistan, Iowa gibi olmaz mı!)" diyor. Diyor ama, buna bir de kulp bulmak gerek. Bir gerekçe bulmak gerek. "Senin bahçen zengin" diye durup dururken komşusunun mülkine girilir mi? Bir şey bulup uydurmak gerekir. İşte Amerikalı bula bula Anadolu'daki bir avuç Ermeni'yi buluyor. Bunlar hristiyan ya. Bunları da kurtarmak gerekir ya. Bundan iyi gerekçe mi olur sana? 'Vur abalıya!'

A.B.D. SENATOSU İŞE KARIŞIYOR

Yıl 1894; Amerikan Senatosu ilk kez Ermeni işine karışıyor veya karıştırılıyor. Doğu Anadolu'da Sasun ayaklanması çıkmış ve bastırılmış. Tezgâhlanan oyun bozulmuş. Amerika'da protestan kilisesi ve Ermeni hocası misyonerler yaygara koparıyorlar. Ermeni propagandası dalga dalga ABD'ye yayılmış. Kiliseler seferber olmuş. Basın kampanya açmış. "Barbar Türk" lânetleniyor.

Bu hava içinde, 3 Aralık 1894 günü, Louisiana Senatörü Newton Blanchard, Ermeni işini Amerikan senatosuna getiriyor. Bir karar tasarısı sunuyor. Tasarıda, Türkiye'de, "kadın, erkek çoluk, çocuk gözetilmek-sizin yapılan katliamların... çağdaş uygarlık için bir yüzkarası olduğu ve tüm insanlıkça en sert biçimde kınanması gerektiği" belirtiliyor.

Aynı gün, A.B.D. Senatosu konuyu görüşüyor ve ortak bir karar kabul ediyor. Burda, Türkiye'de Ermenilere, Amerikan vatandaşlarına veya Amerikan vatandaşlığına geçmek niyetinde olanlara (Ermenilere) yapıldığı söylenen zulümler hakkında Kongreye bilgi vermesi için Başkana çağrıda bulunuluyor. Aynı zamanda Amerikan Hükümetinin

yaptığı girişimler hakkında bilgi isteniyor. 3 Aralık 1894 tarihli ABD. Senatosu kararı şöyle kaleme alınmış:

“Senato, Sayın Başkandan:

“Türkiye’de Ermenilere yapıldığı iddia edilen zulümler ve özellikle bu ülke (ABD) vatandaşlığına geçmek niyetinde olanlara zulüm yapıp yapılmadığı veya hristiyan olmalarından ötürü zulüm görenler olup olmadığı hakkında alacağı bilgileri, kamu çıkarlarına ters düşmeyeceğine hükmederse Senato’ya sunmasını, ve “Bu gibi konularda ABD Hükümetince Türkiye Hükümeti nezdinde girişimde bulunup bulunmadığı veya diğer Hristiyan Devletlerle ortak hareket için ABD’nin, herhangi bir öneride bulunup bulunmadığı veya böyle bir öneri alıp almadığı hakkında Senatoya bilgi verilmesini, rica eder.”

Bu çağrıya karşılık olarak Başkan Cleveland, Türkiye’de Amerikan vatandaşlarının veya Amerikan vatandaşlığına geçmek niyetinde olanların zulüm gördüklerini gösteren yeterli bilgi almadığı bildirdi. Bu nedenle Türkiye nezdinde bir girişimde bulunulmadığını açıkladı. Ayrıca, ABD. Hükümeti Berlin Andlaşmasına taraf olmadığı için böyle bir girişimde bulunamazdı.

Bu arada, Türk Hükümeti Amerika’ya çağrıda bulunmuştu. Sasun olayını soruşturmak için görevlendirilen Komisyona, tarafsız bir ülke olarak Amerika’nın da bir üye vermesini istedi. Amerika, önce bunu kabul etmedi. İstanbul’daki Amerikan Elçisi, Sasun yöresinde katliam yapıldığı yolundaki söylentilerin çok abartılmış olduğunu bildiriyordu. Sonradan Amerika fikir değiştirdi ve Sivas Konsolosu Jewett’in “gayri-resmi gözlemci” olarak soruşturma komisyonunda görev alabileceğini Babial’ye duyurdu. Bu kez, Avrupa devletleri Amerikan delegesine itiraz ettiler. Bunun üzerine Türkiye, Mr. Jewett’in bir soruşturma komisyonunda görev almasını kabul edemeyeceğini ABD’ye bildirdi.

Amerikan delegesinin reddedilmesi Amerika’ya bir “hakaret” gibi gösterildi ve Amerika’da yeniden Türk düşmanlığı propagandası alevlendi. Propagandayı körükleyenler, bir yandan Başkan Cleveland’ı “uyuşuk”, “pısrık” olmakla suçluyorlar, öteyandan Türkiye’ye veryansın ediyorlardı.

1895 yılında Anadolu’da yeni Ermeni kargaşaları çıktı. Amerika’da Ermeni propagandası da ayyuka çıktı. ABD. Senatosu yeniden Ermeni işine karıştı. 9 Aralık 1895 günü yeniden bir karar aldı. Kararda, Türkiye’deki Amerikan vatandaşlarının canlarına veya mallarına zarar

verilip verilmediği ve Ermenilere yapıldığı söylenen zulümler konusunda Başkanın Senoto'ya bilgi vermesi isteniyordu.

Bu çağrıya cevap olarak Dışişleri Bakanı Olney, zulümlerle ilgili basın haberlerinin çok abartılmış olduğunu söyledi. Başkan Cleveland da 1896 yılbaşı mesajında bu konuya değindi. "Anadolu'daki durumun yazık ki iyileşmediğini, ancak Amerika'nın da bu konuda bir şef yapabilecek durumda olmadığını" söyledi.

22 Ocak 1896 günü ABD Senatosu Dışişleri Komisyonu bir karar aldı. Berlin Andlaşmasının Ermenilerle ilgili hükümlerini uygulamakla suçlanan Türkiye protesto edildi. Başkan Cleveland'ın Avrupa Devletleriyle anlaşarak Ermenilere yapıldığı ileri sürülen zulümleri durdurması istendi.

Tasarıyı Senato'ya sunan Illinois Senatörü Shelby Collum, Avrupa Devletlerinin isterlerse, zulümleri birkaç gün içinde durdurabileceklerini, ama Amerika'nın yetkilerinin sınırlı olduğunu, Türkiye'ye Amerikan ordusu gönderilemeyeceğini söylüyordu. Kimi Senatörler daha sert konuşmalar yaptılar. ABD'nin Avrupa devletleriyle birleşerek Türkiye Ermenilerini "kurtarmasını", Türkiye'deki Amerikalıların korunması için Başkan Cleveland'ın "en sert önlemler alınmasını" istediler. Ohio Senatörü Charles Henry Grosvenor, "Ermeniler kurtarılmayı bekliyor, onlara sadece sempati göstermemiz yetmez" diyor ve Amerika ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesini ve Türkiye'ye silahlı müdahalede bulunulmasını istiyordu .

Kongre'deki bu sert görüşmeler bir hafta kadar sürdü.

Türk düşmanlığının ayyuka çıktığı o günlerin havası içinde, Başkan Cleveland, güya "Amerikan vatandaşlarının canlarını ve mallarını korumak için, San Fransisco ve Marblehead adlı iki savaş gemisini Türk sularına gönderdi. Bundan doksan yıl kadar önce, ilk Amerikan savaş gemileri Türk sularında görüldü. Amerikan bayraklı ilk ticaret gemisi 1797'de İzmir'e gelmişti. Ondan yüzyıl kadar sonra da ilk Amerikan savaş gemileri Türk sularında boy gösterdiler. Bu gövde gösterisi Amerika'da, propaganda malzemesi yapıldı, sömürüldü ve Türklere yine verip veritirildi.

O yılların yoğun Türk düşmanlığı propagandasından Amerikan toplum bilincinde ve toplum belleğinde kalın bir soru tabakası kaldı. Bu düşmanlık kampanyasına elebaşılık edenler, Amerikan Ulusal Kitaplığına, ünlü Kongre Kitaplığına da yüklü bir propaganda tortusu

miras bıraktılar. Bu basılı mirasın ötesinde, yüzyıl boyunca Anadolu'da Türk düşmanlığı eğitimi vermiş olan fanatik ve haçlı Amerikan misyonerlerinden de yüklü bir elyazması arşiv malzemesi kaldı. Bunlar, Amerika'daki Türk düşmanlığının belli başlı besin kaynaklarıdır. Atlantik ötesindeki Türk düşmanlığı ejderi, bunlarla beslenip yaşar.

Bu kadarla da bitmez. Bir de "resmî" Amerikan belgeleri vardır. Amerikan Konsolosluk raporları vardır Türk düşmanlığını besleyen. Nedir bunlar? Biraz düşünelim.

ANADOLU'DA AMERİKAN-ERMENİ KONSOLOSLUKLARI

Berlin Andlaşmasından sonra Ermeni işi politika gündemine getirildikten bir süre sonra Amerikan Birleşik Devletleri de Anadolu'da Konsolosluklar açtı. Bunlar, Ermeniler ve misyonerler için açılan konsolosluklardı. Çünkü o tarihte Anadolu'da misyonerlerden başka Amerikan vatandaşı olmadığı gibi, Amerika'nın önemli ticari çıkarları da henüz yoktu.

Türkiye'deki en eski Amerikan konsoloslukları İzmir ve İstanbul konsolosluklarıdır. Bunlar ticaret konsolosluklarıydı. Burada üzerinde durmağa pek değmez. Ermeni işi bakımından önemli olan Anadolu içlerindeki Amerikan konsolosluklarıdır.

Ermeniler ve misyonerler gözönünde tutularak, Anadolu'da ilk açılan Amerikan konsolosluğu, Sivas konsolosluğudur.

ABD Sivas konsolosluğu, 1886 yılında açıldı. Buraya Konsolos olarak H.M. Jewett adında biri atandı. Mr. Jewett bir Amerikan misyonerinin oğluydu. Fanatik Türk düşmanı misyoner ailede koyu bir Türk düşmanı olarak yetiştirilmişti. Anadolu'nun Tokat kentinde doğmuştu. Çocukluğu Ermeniler arasında geçmişti. Sonra Amerikan misyonerlerinin ana merkezinin bulunduğu Massachussette eyaletine öğrenime gönderilmişti. Yıllar sonra oradan alınıp, doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği Orta Anadolu'ya Amerikan konsolosluğu olarak gönderildi. 20 Kasım 1886 günü Sivas'a geldi ve Amerikan konsolosluğunu açtı.

Konsolosluk binası olarak Derbarbian adlı varlıklı bir Ermeni'nin evini kiraladı. Evin yıllık kirası 28 Türk lirasıydı. Karşılığı 123.20 Amerikan doları tutuyordu. (İktisatçılarımızın bilgisine sunular: O tarihte bir Amerikan doları bugünkü gibi 400 Türk lirası değil, bir Türk lirası 4.40 Amerikan dolarıdır.) Jewett, kiraladığı evin, Sivas'ın "rezidansiyel" mahallesi olan Hristiyan mahallesindedir, diye rapor ediyordu.

Yani Hristiyanlar kentlin insanların oturabileceği semtinde, rezidansiyel mahallesinde oturuyorlardı. Türkler ise insanın oturabileceği semtte yaşamıyorlardı.

Konsolosluk dragomanlığına yine Amerikan misyonerlerinin okutup yetiştirdiği Ananie Haralaniyades adlı bir Rum alındı, İstanbul Robert Kolej çıkışlıydı. Konsolosla birlikte aynı binada çalışıyor ve aynı binada yatıp kalkıyordu. Yine misyonerlerin yetiştirdiği İsalah Moutisantos adlı bir başka Rum, ikinci tercüman olarak Konsolosluğa alındı.

Sivas konsolosluğuna bağlı olarak Ankara'da bir Amerikan Konsolosluk ajanlığı açıldı. Bunun başına Dikran Tabibi adlı bir Ermeni getirildi. Jewett bu Ermeni'yi Washington'a şöyle tanıtıyordu:

“Mesleği doktorluk olan Mr. Tabibian, İngilizce konuşup yazıyor. Altı yıl Amerika Birleşik Devletlerinde kalmıştır. Amerikan misyonerlerince hararetle tavsiye ediliyor. Kendisi Türk vatandaşı olmakla birlikte, Konsolosluk ajanı olarak atanmasına Babîâlî'nin ses çıkarmayacağını öğrendim “ Tabibian da misyonerlerin yetiştirmesi, onların Amerika'da okuttuğu bir Ermeni doktoruydu.

Sivas Amerikan konsolosluğunun kadrosu böylece tamamlandı. Misyoner çocuğu olan Jewett'in üç yardımcısı da misyonerlerin yetiştirdiği, misyonerlerin salık verdiği kimselerdi. Biri Ermeni, ikisi Rum Raporları bunlar kaleme alacaklardı.

Konsolosluğun haber kaynakları ise çevredeki misyonerlerle Ermenilerdi. 1886 yılı sonunda Sivas yöresinde 25 Amerikan misyoneri vardı. 1892 yılında konsolosluğun görev çevresindeki misyonerlerin sayısı 73 kişiye yükselmişti. Yani konsolosluğu bilgileri ve raporları ile besleyebilecek yeterince bir “çevre kadro” vardı. Bunlar, Ermenilerden alacakları çarpıp bilgileri Konsolosluğa rapor ediyorlar, konsoloslukta bunlar Ermeni ve Rum dragomanlarca resmi rapora dönüştürülüyor ve altlarına Jewett imza attıktan sonra Washington'a postalanıyordu. Ermeniler ve Türklerle ilgili bilgiler kökten sakattı.

Konsolos Jewett, 26 Mayıs 1887 günü Sivas vilâyetinin nüfusuyla ilgili ilk önemli raporunu Washington'a gönderdi. Sivas vilâyetinin toplam nüfusu 900.000 kişidir. Bunun 650.000'i Türk, geri kalanı ise Hristiyan ve Ermeni diyordu. Burada yalnız 900.000 rakamı doğrudu. Gerisi yanlıştı. O tarihte Sivas vilâyetinin Türk nüfusu 650.000 değil, 780.000 idi. Vilâyetin Türk olmayan nüfusu da 250.000 değil, 110.000 idi. İlerde, Sivas Konsolosluğundan daha yanlış, daha çarpık ve hatta

uydurma raporlar çıkacak; bunlar Amerikan Dışişleri Bakanlığı arşivlerine girecek ve bunlara dayanarak geleceğin tarihçileri “bilimsel ve objektif” eserler yayınlayacaklardı!.. Bir nokta koyup geçelim.

Anadolu’da ikinci Amerikan Konsolosluğu, Ermeni olaylarının patlak verdiği bir dönemde, Erzurum’da açıldı. Bunun açılmasını misyonerler istediler. Türkiye’de görev yapan protestan misyonerleri bir baskı grubu oluşturdular. Amerikan Senatosuna, Amerikan Hükümetine üstüste dilekçeler gönderdiler ve Erzurum ve Harput’ta birer Amerikan konsolosluğu açılmasının kesinkes gerekli olduğunu söylediler.

Bu ısrarlar üzerine ABD Hükümeti 1895 yılında Erzurum’da bir konsolosluk açmağa karar verdi ve Mr. Chilton adında birini buraya konsolos olarak atadı. Chilton, Erzurum’a kadar geldi. Ama Türk Hükümeti kendisini tanımadı. Exaquatour veya Berat denen tanıma belgesini vermedi. Konsolos Chilton, bir süre bekledikten sonra Erzurum’dan geriye geriye döndü. O yıl Erzurum’da Amerikan konsolosluğu açılması işi suya düştü.

Amerikalılar işin peşini bırakmadılar. Ertesi yıl Leo Bergholz adında birini Erzurum konsolosluğuna atadılar. Konsolos, 10 Temmuz 1896 günü Erzurum’a geldi ve Konsolosluğu açtı. Beratı çok sonradan geldi.

Konsolosluk binası olarak Erzurum Ermeni mahallesinde, Manag Garabedian adlı varlıklı bir Ermeni’nin evi kiralandı. Konsolos Begholz, “Şansım varmış. Ermeni mahallesinde, pek güzel bir yerde, güzel ve yeni yapılmış, beş odalı bir taş bina buldum” diyordu. Ev sahibi Ermeni, “ben ve ailem, geçen yıl katliamdan zor kurtulduk. Bu gösterişli binadan zaten çıkıp daha gösterişsiz bir semte taşınmak istiyordum” demiş. Sanki kira parasının önemi yokmuş gibi davranmış ve yıllık 400 dolara evini Amerikalı’ya kiralayivermiş. Konsolos, bunu da rapor ediyor ve ev sahibim Garabedian geçen yıl katliamdan zor kurtulmuş” diyordu.

Erzurum Konsolosluğu iki katlıydı. Birinci kattaki bekleme odasına konsolosluk postacısı olarak Ermeni Serkis Fıdanoglu oturtuldu. Üst kattaki kançılıryaya üç Ermeni yetiştirildi. Biri Türkçe yazıları kaleme alacaktı. Diğer ikisi dragoman veya tercüman sıfatıyla Amerikan Konsolosuna yardım edeceklerdi. Kadro böylece tamamlandı. Yeni konsolosluğun dört görevlisinin dördü de Ermeniydi. Evet bir de alt katta, 30 yaşlarında bir Türk genci vardı: Kavas Halil Tahir.

Konsolosluğu bilgileriyle besleyecek “çevre kadro” misyonerlerden oluşuyordu ve o tarihte Erzurum çevresinde 26 misyoner vardı.

Konsolos ayrıca görev çevresinde Amerikan vatandaşlığına geçmiş “çok sayıda” Ermeni bulunduğunu bildiriyordu. Ama bunların kesin sayısını söylemiyordu. Çünkü bu Ermenilerin önemli bir bölümü ceplerinde Amerikan pasaportu taşıdıkları halde Türk vatandaşymış gibi davranıyorlar, Amerikan konsolosluğu defterlerine gelip adlarını yazdırmıyorlardı.

Konsolos Bergholz, Erzurum’a gelir gelmez iki önemli işle karşılaştı. Biri Erzurum yöresi Ermenilere yardım dağıtma işiydi, öteki misyonerlerin Ermeni ihtilalcileriyle ilişkilerini düzenleme veya örtbas etme sorunuydu.

Amerika’da toplanan paraları bölgedeki Ermenilere dağıtma işi oldukça büyük bir yükümlülüktü. Büyük paralar söz konusuydu. Yalnız Aralık 1895 ile Kasım 1896 tarihleri arasında Erzurum konsolosluğu görev çevresinde 45.191 dolar tutarında yardım dağıtılmıştı. 264 köy dolaşmış, 66.100 Ermeni’ye tek tek yardım dağıtılmıştı. Misyonerlerin de yardımıyla Erzurum, Hınıs, Kığı, Kemah, Bayburt, Tercan ve Erzincan yöreleri adım adım dolaşıldı.

Erzurum’da konsolosu uğraştıran ikinci sorun, Doğu Anadolu’daki misyonerlerin Ermeni Hınçak komiteleriyle ilişkileriydi. Amerikan misyonerleri genellikle Hınçakların ve Taşnakların silahlı eylemlerini onaylamıyorlardı. Bunun Ermenilere yararlı değil, zararlı olacağını söylüyorlardı. Ama Doğu Anadolu’da silahlı Ermeni çeteleriyle içiçe olan misyonerler de vardı. Bunların bir bölümü Ermeni çetelerini doğrudan desteklemekten yanaydı. Yoksa Ermenilerin misyonerlere güveninin sarsılacağını, hattâ misyonerlerin çetelerin saldırılarına bile hedef olacaklarını söylüyorlardı. Hınçak ve Taşnak çetelerinin hışmından sakındıkları veya Ermenilerin sempatisini kaybetmek kaygısıyla misyonerlerin Ermeni ihtilalcilerine destek olmaları gerektiğini savunuyorlardı. Konsolos ve misyonerlerin bir bölümü aynı görüşü paylaşıyorlardı. Misyonerler silahlı Ermenilere yardım ederlerse Osmanlı Hükümetince Anadolu’dan koyulabilirlerdi. Bundan kaygılanıyorlardı. Ama böyle bir kaygı duymaksızın Ermeni ihtilalcilerine yardım eden misyonerler de vardı. Van’daki rahip misyoner C.C. Reynold, Ermeni ihtilalcilerin postacılığını üzerine almıştı. Onların gizli yazışmalarını misyoner zarfına koyup, kendi mühürüyle mühürledikten sonra, Türkiye içindeki ve Türkiye dışındaki Ermeni ihtilalcilerine ulaştırıyordu. Bunu epeydir yapıyordu ve bir “alışkanlık” haline getirmişti. Van’daki İngiliz Viskonsolosu Amerikan Konsolosunu uyarıyordu. Bergholz, İstanbul

Elçiliği ve Washington ile bu konuda yazışmalar yapıyordu. Rahip Reynold'un bu suçunu Türk makamlarından gizlemeğe, aynı zamanda misyoneri bu tehlikeli "alışkanlığından" caydırmağa uğraşıyordu.

Kısaca, Erzurum Amerikan Konsolosluğu, açılır açılmaz Ermeni işine daldı. Konsolosluğun görevlileri Ermeniydi. Çevresi, Ermenilerin koruyucuları ve hatta Ermeni ihtilalcilerinin suç ortakları olan misyonerlerle çevrilmiş durumdaydı. Görev çevresindeki Ermeniler ise, tam o günlerde bol bol dağıtılan Amerikan dolarlarından daha bol pay alabilmek için, Amerikan konsolosluğunun kafasını uydurma ve çok abartılmış zulüm hikayeleriyle dolduruyorlardı. Bu havada bu ilham kaynaklarıyla Erzurum konsolosluğu, Amerikan Dışişleri Bakanlığının Ermeni dosyalarını zenginleştirdi ve gelecekteki araştırmacılara bol, ama tek yanlı, resmi belgeler bıraktı.

“HARPUT'TA BİR AMERİKALI”

Anadolu'da üçüncü Amerikan Konsolosluğu Harput'ta açıldı. Bunun açılması biraz zor ve geç oldu. Misyonerler daha 1890'larda burada bir Konsolosluk açılmasını istemişlerdi. Ama Babıâli buna izin vermemişti. 1895 yılında Amerika'nın Harput Konsolosluğuna atanan Mr. Hunter, Türk Hükümetince tanınmadığı için Türkiye'den geri dönmüştü.

yılında Thomas H. Norton ABD Harput Konsolosluğuna atandı. Aralık ayında görevi başına geldi ve 1 Ocak 1901 günü konsolosluğu açtı. Konsolosluk binası olarak Serkis Kürkçiyen adlı bir Ermeni'nin evi kiralandı. Dragomanlığa Kevark Kayarian adlı bir Ermeni genci alındı. Kayarian 1879'da Harput yakınında doğmuş, 1892-1900 yıllarında Harput Amerikan misyoner kolejinde okumuş, mezun olunca aynı okula öğretmen olarak atanmıştı. Misyonerlerin çocuğuydu. Konsolosluk tercümanlığına atanması için misyonerler yazılı ve hararetle tasviyelerde bulunmuşlardı. Konsolosluk postacılığına Avedis Mıgırdıçyan adlı Ermeni getirilmişti. Kavas olarak iki Türk genci alınmıştı: Bekir Çavuş ile Ala Pala Bekir. Konsolosluk personeli buydu. Yani, Amerikalı konsolostan sonra içerde iki Ermeni, dışarda iki Kavas Türk.

yılında Harput konsolosluk çevresinde 40 Amerikan misyoneri vardı.

Yarım yüzyıldan beri misyonerlerin yoğun çalışma merkezlerinden biri olan Harput Ermenileri yarıyariya Amerikanlaşmışlardı. Harput'un içinde, Amerikan vatandaşlığına geçmiş 260 Ermeni yaşıyordu. Harput ve çevresi Ermenilerinin yarısı Amerika'ya göçetmişti. Geri kalanların da

hemen hepsi göçetmek niyetindeydi. Yalnız 1901 yılında 1000 nüfuslu 200 Ermeni ailesi göç hazırlığındaydı. Ayrıca hemen her yıl 100 kadar Harputlu Ermeni kızı, Amerika'ya bekâr gitmiş Ermeni gençleriyle evlenmek üzere Atlantik ötesine gönderiliyordu. Konsolos Norton işte bu ortama gelmişti.

Toparlamak gerekirse: ABD Sivas, Erzurum ve Harput Konsolosluklarının üçü de Ermeni evlerine yerleşmişti. Üçünün de konsolos yardımcıları Ermenilerdi. Üçünün de içinde Ermeni görevliler doluydu. Çevreleri Türk düşmanı fanatik protestan misyonerleriyle çevrilmişti. Konsoloslukların çevresindeki ikinci halkayı Ermeniler oluşturuyordu. Bunlara Amerikan konsoloslukları demek bile zordu. Bunların adları, "Amerikan konsoloslukları" idi. Başka herşeyi Ermeni veya Ermeni dostuydu. Her üç konsolosluğun bütün haber kaynakları Ermeniler ve misyonerlerdi. Konsoloslukların yazılarını Ermeni dragomanlar kaleme alıyordu. Yalnız raporlara imzalan atanlar Amerikalıydı. Türk-Ermeni çatışmasıyla ilgili olan Amerikan konsolosluk raporları kökten yanlış, tarafgir ve çarpık idi. Başka konularda değerli bilgiler vardır. Ama Ermenilerle ilgili raporların hiçbirine güvenilemez, Bu raporlar bugün Ermeni propagandacılarınca "belge" olarak kullanılmaktadır. Bunlara dayanılarak Türklerin tâ 1890'larda Ermeni "katliamı" yaptıkları ileri sürülmektedir. Doğuştan sakat olan belgelere dayanılarak kaleme alınan "eserler"de sakat doğmaktadır. Amerikan Konsolosluk belgelerine veya misyoner yayınlarına dayanılarak yapılan tüm Ermeni ve Ermeni dostu yayınlar da sakattır. Bunlar Amerika'da Türk düşmanlığı propagandasını beslemek için kullanılmaktadır. Ama hiçbirinin objektif tarih değerleri yoktur. Bunun böylece bilinmesinde yarar vardır.

1909 ADANA OLAYLARI VE ABD'DE TÜRK DÜŞMANLIĞI

1909 Adana olayları, Amerika'da yeniden Ermeni propagandası patlamasına neden oldu. Öteden beri silahlanan ve ayaklanmaya hazırlanan Adana ve çevresi Ermenileri, İstanbul'da 31 Mart olayları dediğimiz gerici ayaklanmasının patlak vermesi üzerine hemen silaha sarıldılar. Dörtüyl'den Cebelibereket sancağı merkezi Erzine yürüdüler. Bunun üzerine yerli Türk halkıyla Ermeniler arasında kanlı çarpışmalar başladı. Onbir gün sonra Adana içinde Türkler ve Ermeniler birbirlerine girdiler. Üç gün üç gece karşılıklı sokak çarpışmaları yaptılar. Pekçok Ermeni ve ikibine yakın (1850) müslüman öldü. Yerel makamlar

zamanında önlem alıp iki halk kitlesinin kanlı bıçaklı birbirlerine girmelerini önleyememişlerdir.

Ortada tek yanlı bir katliam olayı yoktu. Halk birbirine girmişti. Yerel makamlar bunu önleyemedikleri için kusurlu sayılabilirlerdi. Ama kasıtlı, planlı bir Ermeni katliamı söz konusu değildi.

Buna rağmen Adana olayları Avrupa'ya ve Amerika'ya büyük bir Ermeni katliamı olarak gösterildi. Avrupa ve Amerika basını Türklere karşı yoğun bir düşmanlık kampanyasına giriştiler. Basının bu düşünce ve tek yanlı yayınlarından başka, Washington'daki Amerikan makamları da Ermeni propagandacılarının telgraf ve mektup yağmuruna tutuldular. ABD yönetimini Türkiye'ye silahlı müdahaleye itmek amacıyla Washington'a yağdırılar bu propaganda belgelerinden örnekler verelim.

27 Nisan 1909 günü, Boston'un üç protestan Ermeni kilisesi adına, M. Bagdararian ve S.S. Yenovkian adlı iki papaz, ABD, Cumhurbaşkanı William Taft'a bir telgraf çekiyorlar. "Türkiye'deki çaresiz Ermenilerin kılıçtan geçirilmelerine son vermesi için, insanlık, Hristiyanlık ve Amerikan uygarlığı adına" çağrıda bulunuyorlar¹.

Kendilerine, başkan adına Dışişleri Başkan vekili Huntington Wilson, 29 Nisan günü cevap veriyor. ABD elçiliğinden aldığı telgraflara dayanarak başkent İstanbul'da asayişin sağlandığını, karışıklık çıkan bölgeye asker yollandığını, yeniden kurulan anayasal (meşrutiyet) hükümetin yakında Adana ve İskenderun olaylarına da son vereceğine inandığını bildiriyor. Başkana 24 Nisan günü mektup göndermiş olan Şikago Üniversitesinden Aran S. Yartzian ile Fresno Ermeni komite-sine de aynı yolda cevap veriliyor.

30 Nisan 1909 günü Arthur E. Smith adındaki bir Amerikan çiftçisi, Başkan Taft'a bir mektup gönderiyor. Günlük gazetelerde, amansız Türk katliamını nefretle okumuş. Türkiye'de Amerikalıların da öldürdüklerini, binlerce dolarlık mal ve mülkün yokedildiğini öğrenmiş. "Allah aşkına, sayın Taft, gerçek Amerikanizmin ne olduğunu gösteriniz" diyor. Amerika, Türkiye'ye gücünü göstermeye girişirse, çeşitliğini ve bütün malını mülkünü, hatta canını vereceğini söylüyor. Türk sularına Amerikan savaş gemileri gönderilmeksizin, Beyrut ve civarının kömür ikmal üssü olarak kullanılmak üzere işgal edilmesini öneriyor. Ve daha da coşuyor: "Türkiye'nin Hristiyan devletler arasında paylaşılmasını" istiyor ve ısrar ediyor: "Böyle bir hareketin zamanı artık gelmiştir" diyor².

1 Mayıs'ta, B.M. Cocmrigian (Gümükçiyen) adlı bir Ermeni, Boston'dan başkan Taft'a üç sayfalık bir protesto mektubu gönderiyor. Türkler'in Ermeni ırkını yoketmek için 1896'da başlattıkları işi bitirmeye kararlı olduklarını ileri sürüyor ve Hristiyan devletlerin buna seyirci kalmamalarını "nefretle protesto" ediyor. Bu devletlerin Türkiye ile suç ortaklığı yaparak Türkiye'nin kurtuluşu için Ermeni soyunu kurban ettiklerini ileri sürüyor³.

5 Mayıs'ta Mred R. Borton adlı bir Amerikalı yine Boston'dan Beyaz Saray'a bir mektup yazıyor. Mektubuna Ermeni sorunuyla ilgili bir Amerikan gazetesinin haber kesitini ekliyor.

"Anası, karısı, çocukları olan bir adam, bu korkunç cinayetleri okurken ürpermeden edemez", diye yazıyor. Sonra bu cinayetleri durmamak ve sorumluları cezalandırmak için bu ülkenin gücü kullanılmalı. Tanrı ve insanlık aşkına rica ederim" diyor⁴.

4 ve 5 Mayıs günleri Pensylvanya Piskoposluğu, Protestan kilisesinde ve Piskoposluk binasında iki gün Türkiye'deki olayları görüşüp oybirliği bir karar almış. Karara Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanından Türkiye'de Hristiyanların kesilip doğranmalarını durdurmak ve zarar görenlere yardım için gerekeni yapmalarını isteniyor⁵.

Oniki milyon Hristiyan'ı temsil ettiği söylenen Methodist Episcopal kilisesi piskoposları Batı Virjinya'da bir toplantı yapmışlar. Uzunca bir karar alıp bunu 6 Mayıs günü ABD Başkanına gönderiyorlar:

"Asya'da yeni fanatik patlamayı ve binlerce hristiyanın utanmazca katledilmelerini dehşetle ve pek derin bir üzüntüyle öğrendik", diyorlar. Ermeni kilisesine ve Amerikan misyoner örgütüne sempatilerini ve baş sağlığı dileklerini sunuyorlar. ABD Başkanına çağrıda bulunuyorlar. "Günahsız insanların ızdırabının durdurulmasını, ölenler için tazminat istemesini, Amerikan misyonerlerini korumasını "Başkandan bekliyorlar. Ayrıca insanlık ve hristiyan uygarlığı adına Avrupa ve Asya ülkelelerine de çağrıda bulunuyorlar. Ermenileri "katil zalimlerden koruması için" Türk imparatorluğuna baskı yapılmasını istiyorlar. Bu kararın ABD Başkanından başka, İstanbul Ermeni patrikliğine, Amerikan misyonerleri örgütüne ve İngiltere, Almanya ve Rusya Dışişleri Bakanlıklarına da gönderileceğini bildiriyorlar⁶.

Piskoposlara, Dışişleri Bakan vekili Huntington Wilson imzasıyla cevap veriliyor. "Başkanın bu durumdan pek kaygılandığı, Amerikalıların canlarını ve mallarını korumak için elden gelen tüm önlemlerin alındığı,

karışıklık çıkan bölgeyi hemen Amerikan savaş gemileri gönderdiği" bildiriliyor. İstanbul'da yeniden kurulmuş olan Meşrutiyet Hükümeti., düzeni sağlamak için sert önlemler aldığı da ekleniyor. "Kargaşa bölgesine gönderilen Türk askerlerini olayların yeniden alevlenmesini önleyebileceği umudu bildiriliyor. Tazminat işine gelince, Amerikan vatandaşlarının ölüp ölmediği konusunda tam resmi rapor beklendiği, bu rapor gelince konunun düşünüleceği ekleniyor⁷.

7 Mayıs günü Kaliforniya eyaletinin Fresno kentinde bir protesto mitingi yapılmış ve bir karar alınmıştır. Karar metni Belediye Başkanı Chester Howell imzasıyla Beyaz Saray'a gönderiliyor. Yirminci Yüzyıl uygarlığının yüzkarası bu vahşet ve barbarlık" pretoste edildikten sonra, ABD Başkanına çağrıda bulunuluyor. Avrupa devletleriyle birlikte katliamlara son verilmesi ve kargaşa bölgesinin, yani Adana ve Çukurova yöresinin "Ruslara ası kontrol altına alınması" isteniyor⁸.

11 Mayıs'ta Los Angeles kentinde de benzer bir protesto toplantısı düzenlenmiş, iki kişi kürsüye çıkıp konuşma yapmış ve bir karar metni kaleme alınmıştır. Beyaz Saray'a iletilen bu kararda "Asya Türkiye'sinde Ermenilere karşı girişilen vahşet protesto ediliyor, zulüm gören Ermenilerin korunması ve zarara uğrayanlara yardım edilmesi isteniyor"⁹.

Illinois eyaletinde 1905 yılında kurulmuş "Ermenistan'ın Amerikan Dostları"(American Friends of Armenia) adlı bir dernek vardı. Bu dernek veya komite, Adana olayları üzerinde eylemlerini arttırdı. 10 Mayıs 1909 günü bir miting düzenledi, kararlar aldı. Amerika Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanına mektuplar gönderdi. Türk sularına Amerikan savaş gemileri gönderilmesini alkışlarken, öteyandan, Berlin Antlaşmasını imzalayan Avrupa devletlerine Ermeniler konusunda sorumluluklarının hatırlatılmasını istedi¹⁰.

New York çevresinde yaşayan Ermeniler 8 Mayıs 1909 günü bir miting düzenlemişler ve bir karar almışlardı. Karar metni, Miting Başkanı A. Agrazian imzasıyla 15 Mayıs'ta ABD Başkanı William Taft'a sunulmuş. Kararda, Adana ve Halep vilayetlerinde binlerce Ermeni'nin vahşice katledilmeleri en sert biçimde kınanıyor. Suçluların cezalandırılması, sağ kalan Ermenilere yardım edilmesi isteniyor. Ermeni davasının kitlelere mal eden Amerikan basınına teşekkür ediliyor¹¹.

New Jersey eyaletinde, Amerikan Kiliseler Topluluğu Ulusal Konseyine (National Council of Congregational Churches) bağlı

çeşitli dini kuruluşlar, 14 Mayıs günü toplanarak, Ermeni sorunuyla ilgili düşünceleri ve dilekelerini ABD Başkanına iletmek üzere dört kişilik bir komite seçmişler. İnsanlık dışı katliamların bundan böyle tekrarlanmaması için her türlü önlemlerin alınmasını Başkan Taft'tan rica ediyorlar¹².

Kaliforniya Eyaletinin Sacramento kenti halkı, "Türk Zulümlerini Protesto" için bir karar almışlar. 27 kişinin imzasını taşıyan bu karar, 17 Mayıs'ta Beyaz Saray'a sunulmuş. Bu zulümlerin durdurulması ve bir daha tekrarlanmaması için ABD yönetimince kesin kararlar alınması isteniyor¹³.

Virjinya eyaletinin Richmond kenti halkı da, orada oturan Ermenilerle birlikte, benzer bir karar almışlar. Elliye yakın kimsenin imzaladığı bu karar, Belediye Başkan tarafından ABD başkanına iletilmiştir. Türkiye'de yaşayan Ermenilerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması isteniyor¹⁴.

18 Haziran 1909 günü, Amerika Protestan Ermenileri Birliği (The Armenian Evangelical Alliance of America) adına, M.G. Papazian, H.G. Benneyan ve H.M. Dadorian imzalarıyla ABD Başkanına dört sayfalık bir mektup gönderiliyor. Örneklerinin ABD Kongresi ve Temsilciler Meclisi Üyelerine de postalandığı anlaşılan mektupta özetle şunlar söyleniyor: "Dış güçlerle önlenmezse" Adana ve Halep felaketleri ilerde daha korkunç biçimde tekrarlanabilir. Olayların baş sorumlusu Avrupa devletleridir. Bu devletler Berlin Antlaşmasıyla Ermenilere verdikleri sözleri tutmamışlardır. Türkiye'de öldürülen insanlar günahsız kurbanlardır. ABD, artık sesini açık seçik duyurabilir. Bugünkü durumda ABD, tek başına altı Avrupa devletlerinden daha güçlü durumdadır. Çünkü, Türkiye'den toprak kazanmak gibi bir art niyetle suçlanamaz. Başka durumlarda adalet şampiyonluğu yapmış olan ABD, Türkiye'ye karşı da benzer bir politika izleyebilir.

Türk sularına Amerikan savaş gemilerinin gönderilmiş ve İstanbul elçiliğine yetenekli diplomat Mr. Straus'u atanmış olması, ABD Başkanı'nın Türkiye işlerine duyduğu yakın ilginin birer göstergesidir. Türkiye'de bugünkü kargaşayı tezelden durduracak, ilerde insan kıyımlarının yinelenmesini önleyecek tek insan ABD. başkanıdır"¹⁵.

Beyaz Saray'a, kongreye, Dışişleri Bakanlığına yağdırılan bu gibi mektupların, telgrafların, miting kararlarının ardı arkası kesilmez. Kampanya bütün yıl boyunca sürer gider. Bu belgeler ABD Dışişleri

Bakanlığı dosyalarını doldurur. Bir yandan basın aracılığıyla Amerikan kamuoyu baştan başa ve derinden etkilenirken, öte yandan ABD yönetimi de adeta bombardımana tutulur. Bütün amaç, ABD yönetimini Ermeni işine bulaştırmak ve Türkiye'ye müdahaleye itmektir. Kimileri diplomatik baskı ister, kimileri askeri baskıyı savunur. ABD'nin, Avrupa devletleriyle elele verip, Anadolu topraklarının paylaşmasını ve Türkiye devletini haritadan silmesini isteyenlerde görülür.

ABD yönetimi üzerinde yoğunlaştırılan bu kampanya büsbütün etkisiz kalmamıştır. Amerikan savaş gemileri Türk sularına, Mersin limanına yollanmıştır. Türkiye'ye karşı Amerika gövde gösterisinde bulunmuştur. İstanbul'da Amerikan diplomatik baskıları artmıştır. Bu baskıların da sonucu olarak, Cemal Paşa, Adana 'da 47 Türk'ü alalecele ipe çekirmiştir. Ermenilerin başlattıkları olaylar sonunda iki bine yakın Türk'ün öldürülmesinin üstüne, 47 Türk ailesi daha söndürülmüştür.

Öte yandan, Atlantik ötesinde, Kuzey Amerika yarım kıtası baştan başa Türk düşmanlığı ile çalkalanmıştır. Protestan kilisesinin ve Amerikan gazetelerinin öncülük ettikleri bu tek yanlı düşmanlık kampanyasıyla bir Amerikan kuşağının daha beyinleri yıkanmıştır. Amerikan halkının kafasına barbar ve katil Türk imajı bir kez daha çivilenmiştir. Kötü Türk imajı, Amerikan toplum bilincinde ve belleğinde bir kez daha yer etmiş ve kalın bir tortu bırakmıştır. Amerikan gazete koleksiyonları, Amerikan Kongre Kitaplığı rafları, Amerikan Ulusal Arşiv dosyaları, bir kez daha Türk düşmanlığı belgeleriyle kabarmıştır.

SONUÇ

Atlantik ötesinde Türk düşmanlığının kökleri derindir. Nedenleri çoktur. Müslüman oluşumuz, Türk oluşumuz nedenlerden biri. Amerikan misyonerlerinin sık sık başvurdukları ünlü Gladstone, Müslümanlığımızdan dolayı değil, Türklüğümüzden dolayı bize düşman olduğunu açıklar. "Çünkü Türkler, İspanya'daki Magribî Müslümanlar gibi "uygar" ve Hind Müslümanları gibi "uysal" değildir ve üstelik Avrupa'da beş yüzyıl oturmuşlardır" der. Demek ki, Uygur Endülüs Müslümanları gibi yokedemedikleri için bize düşmandırlar. "Uysal" Hind Müslümanları gibi üçyüzyıl İngiliz boyunduruğuna girmediklerimiz için düşmandırlar. Avrupa'nın bir bölümünü Türk yurdu yaptığımız için düşmandırlar. Öteki Müslümanlardan daha çok Türk'e düşmandırlar.

Yer küresinin güzel ve zengin bir toprağında oturduğumuz ve bu toprağı parçalatmadığımız için bize hınçları vardır. Nedenler saymakla bitmez.

Atlantik berisinde bu düşmanlık daha da köklüdür. Burada yalnız Amerikan “defteri” biraz kurcalandı. Avrupa’nın kara defterleri bir karıştırılırsa neler çıka, neler! Yeryüzünde başka hiçbir ulus, Türk ulusu kadar köklü ve sürekli bir düşmanlığa hedef olmamıştır.

Bu köklü düşmanlık sürekli yaşatılır, beslenir ve sık sık hortlatılır. Ermeni işi, bu büyük Türk düşmanlığının ufak bir görüntüsüdür. Ermeni, büyük oyununun ufak ve kanlı bir piyonudur. Türkiye’de ermeni zulüm görmüş olsun olmasın, Türkiye’de Ermeni bulunsun, bulunmasın, bu düşmanlık propagandası yine yaşatılır ve sürdürülür. Bugün Ermeni, yarın bir başka figüran bulunur. Türk düşmanlığı yine hortlatılır. Bunu dün yaşadık, bugün yaşıyor ve belki yarın da yaşayacağız. Ne zamana kadar? Tâ ki onlara bileğimizi büktürmeyip elimizi öptürene kadar!